

Драго ЂУПИЋ, Београд

БИБЛИОГРАФИЈА ГОВОРА ЦРНЕ ГОРЕ

Дијалекатски мозаик Црне Горе има два прелива једне основне боје коју називамо новоштокавским говорима. Један од њих, онај на западној страни карте Црне Горе, при чему граница иде са југозапада на сјевероисток, дијагонално дијелећи ову републику, има четири акцента и друге особине млађих ијекавских новоштокавских говора херцеговачког типа, док онај на истоку и југу има два силазна акцента, са појавама и узлазних акцената у двјема зонама (Васојевићи и Бјелопавлићи, гдје је ликвидацијом окситонезе дошло до система од четири акцента) и цео низ појава које карактеришу старије новоштокавске говоре. Изнијансираност мозаичке површине источног и југоисточног дијела карте знатно је израженија него на западном дијелу те карте.

Данас о том мозаику можемо говорити управо са аргументацијом, а она се у нашој дијалекатској науци гради од Вука Карацића до наших дана. И премда још нијесу попуњене све бјелине на дијалекатској карти Црне Горе, са довољно чињеница можемо говорити о томе да су говори ове територије испитани у знатно већем степену од говора на ма ком другом подручју толике површине у нашој земљи, а можда нећемо погријешити ако кажемо — и на ма ком подручју у словенском свијету уопште. У најмању руку, можемо козати да ни на једном другом подручју у словенском свијету није боравило толико истраживача лингвиста колико у Црној Гори. Па ипак, то никако не значи да овдје дијалектолошка наука више нема посла, има га и те колико.

I

1. Прве дијалектолошке податке из Црне Горе, истина из оне коју називамо старом Црном Гором, и из Боке, науци је дао Вук Карацић тридесетих година прошлога вијека, посебно

у Предговору Српским народним пословицама, штампаним на Цетињу 1836. године. Припомогао му је својим радовима Његошев секретар, граматичар и историчар Димитрије Милаковић. Оно што је из података овог периода нарочито значајно јесте чињеница да је Вук скренуо пажњу на статус гласа *x* у овим говорима, на рефлексе полугласа и на неке морфолошке и синтаксичке појаве (довољно познате да их овдје не наводимо). И то што су нам у овом периоду дали Вук и Милаковић, а нарочито Вук, могли бисмо назвати *првом фазом* у испитивању говора Црне Горе, премда се ту не може говорити о неком систематском испитивању. Истина је да је Вук тек крајем четрдесетих година прошлога вијека могао да се определијели за коначну класификацију српскохрватских говора, а то је вријеме пошто се упознао са већином српскохрватских, нарочитих српских, говора, у том смислу и говора Црне Горе Његошева времена.

2. *Другу фазу* у испитивању говора Црне Горе чини рад Милана Решетара и Павла Ровињског крајем прошлог и почетком овога вијека. И док код Ровињског налазимо много дијалекатских података, у оквиру тога и ономастичких, докле о Решетаровом раду можемо говорити као о систематском испитивању народних српскохрватских говора, то значи и говора Црне Горе, сада не већ само старе Црне Горе. Решетар је, заправо, својим студијама о штокавском дијалекту из 1900. и 1907. године дао синтетичке прегледе народних српскохрватских говора.

3. *Трећа фаза* у испитивању ових говора отпочела је двадесетих и завршила се крајем четрдесетих година овога вијека. Тај период могли бисмо назвати Белићевом дијалекатском школом. Јавља се цио низ истраживача, Белићевих ученика, који отпочињу систематско испитивање говора Црне Горе. У библиографским подацима налазимо радове Вушовића и Ружичића о говорима Никшића и Пљеваља (1927), Р. Бошковића о сугласнику *x* у говорима Црне Горе (1931), Бошковића и Малецког о катунским говорима (1931. и 1932), М. Стевановића о источно-црногорским говорима (1935) и о акценту пиперског говора (1940), В. Томановића о акценту Лепетана у Боки (1937), Ј. Вуковића о говорима Пиве и Дробњака (1939) и о акценту тога говора (1940), Б. Милетића о говору Црмнице (1940), као и цио низ мањих радова у којима се налазе подаци о говорима Црне Горе. Сва ова испитивања подстицала је Српска академија наука и кроз различите задужбине у свом саставу организационо и материјално их помагала. Помињемо Српску академију и њене задужбине, Белића посебно, стога што је Академија створила једно доба у испитивању говора Црне Горе које бисмо могли назвати златним. Из тога периода потиче и прва студија о језику Петра II Петровића Његоша (Д. Вушовић), која представља увод у испитивање језика писаца са овог подручја и која

је, не само по подацима које пружа, незаобилазна за испитивање језика овог нашег писца.

4. Напокон, испитивање народних говора Црне Горе у периоду послје другог свјетског рата могли бисмо сматрати *четвртом фазом* у испитивању тих говора. Она је од свих претходних слојевитија, а поред чистих дијалекатских истраживања обухвата и ономастику, а дијалектологија се богати и елементима новије методологије, посебно лингвистичке географије. У овом периоду јавља се и прва синтеза о српскохрватским говорима (послије Решетарове), дакле и о говорима Црне Горе, у оквиру Ивићевих дијалектолошких истраживања и уопштавања, као и цијела серија радова који дају нове податке и чињенице, али прилазе и класификацијама. Шездесетих година отпочиње рад на лингвистичкој географији, више или мање систематичан, а нешто касније и ономастички рад (Одбор за ономастику формиран је 1963. године). Испитивања у лингвистичкој географији и ономастици подстицали су међуакадемијски одбори за дијалектолошке атласе (при САНУ) и за ономастику (при ЈАЗУ). Црна Гора је била и организатор прве југословенске ономастичке конференције (Тиват, 1975), што је постало традиција, тако да ове године одржавамо већ пету (Мостар). Резултат тих конференција је, поред осталог, и едиција ономастичких зборника реферата. У области лингвистичке географије ваља поменути и чињеницу да су испитани сви пунктови у Црној Гори за ОЛА, оба за ОКДА, а при крају је испитивање и пунктова СХДА, као и да је АНУБиХ, уз помоћ свих југословенских академија наука и умјетности, публиковала дио резултата југословенског дијела Комисије ОЛА, капитално дјело у нашој дијалектологији, а свакако и у оквиру ОЛА у цјелини, — Фонолошке описе српскохрватских/хрватско-српских, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом (Сарајево, 1981), гдје су објављени, наравно, и фонолошки описи пунктова ОЛА из Црне Горе (Радовићи, Режевићи, Његуши, Мрковићи, Голубовци, Требаљево и Анцелат).

5. Макар и непотпуни, библиографски подаци о испитивању говора у Црној Гори у овој фази, о ономастичким истраживањима и језику писаца који је у непосредној вези са народним говорима, тј. о језику докумената из разних црногорских крајева, као и зачеци лексикографских истраживања (за сада располажемо двама радовима о романизмима у говорима Боке, С. Мусића и Весне Липовац-Радуловић, као и двама рукописима — један о речнику Ускока, М. Станића, и други о речнику Врачана, Б. Марковића) — показују велику заинтересованост наше лингвистичке јавности за испитивање говорне и писане ријечи у Црној Гори. То, као и даљи програми научних

организација и појединаца у Црној Гори и ван ње даје нам право да будемо оптимисти у гледању на лингвистичке програме.

II

На основу досадашњих истраживања рекло би се да на дијалекатској карти Црне Горе не би требало да буде озбиљнијих непознаница. Но, због извјесних бјелина на карти има и извјесних непознаница, ако то није престрого речено, нарочито када се имају у виду лексичке чињенице. Заправо, ако узмемо у обзир дијалекатску лексику и ономастику, онда видимо да смо у тим областима одмакли једва од података које нам је дала етнографска наука. Боље стојимо са описима говора и појединих појава у њима, премда је ван домашаја наше дескрипције остало не мало подручје и извјестан низ појава, од којих су неке интересантне и за историјску дијалектологију. Неким фонетским појавама, рецимо, немамо прецизиране изоглосе, што значи да нијесу испитане у довољној мјери, а још не знамо какве нам све податке, можда и историјски интересантне, могу дати обимнија лексиколошка и лексикографска истраживања.

1. Да би се поједине лингвистичке појаве у народним говорима Црне Горе могле уопштавати, било би нам потребно монографски испитати још неке терене, иако нема ни једног о којему немамо макар општије дијалекатске податке. На млађем новоштокавском подручју требало би испитати комплекс говора почев од Вранешке долине према Пљевљима, узимајући у обзир неколико цјелина: вранешку, косаничку, бобовско-мељачку, бољанићку, буковичку. На подручју пљеваљске Буковице и бољанићког комплекса треба одвојено посматрати говоре муслиманског становништва. На дурмиторском комплексу рекло би се да се јавља цјелина језерског подручја (укључујући и Тепца), а шаранско подручје упоредити са Ускоцима, на једној, и дробњачким, на другој страни. Са овим подручјем могуће је повезивати бобовско-мељачку територију и неке дјелове Косанице и Маоча. Остале цјелине западно и југозападно од Никшића — Бањани, Грахово, Бока западно од Рисна и Кривошије — такође припадају нашим будућим обавезама. Вјероватно би било потребно монографски обрадити и дио мојковачког краја, нарочито сјевероисточне падине Сињајевине, у долини Таре (Бистрица и Прошћење). Наравно, не очекујемо да на овим подручјима откријемо нешто што науци углавном није познато, али ће истраживања донијети нове чињенице. Можда ће се у пљеваљском крају наћи покоја појава везана за рефлексе јата коју нијесмо довољно познавали (рецимо, однос *нисам*: *нијесам* и сл.), затим подаци о јекавском јотовању

лабијала (бљежи: бјежи) и уопште јекавском јотовању (*сѣромах: сиромах, Њемац: Нијемац* и сл.).

Шаренија је дијалекатска слика источног дијела Црне Горе, па ваља планирати испитивање свих, нарочито узгредно испитиваних средина на овом подручју, почев од васојевићко-санџачког комплекса на сјевероистоку, преко Братоножића, Куча, Зете и Ријечке нахије до Паштровића, Грбља и Котора, на југу Спича и југозападних падина Румије. Остали су нам и западнокатунски говори око Цетиња и Његуша недовољно испитани. Чини нам се, наиме, да има потребе да се монографски обрађују говори и подручја која су ужа од ранијих нахијских или племенских подјела. Јер, има етнографских цјелина на којима се укрштају појаве различитих говорних типова. То се, управо, понајвише односи на говоре који имају двоакцентски систем.

2. Паралелно са монографским испитивањима појединих говорних цјелина треба испитивати и поједине лингвистичке појаве на цијелом подручју Републике. Навешћемо неке од њих:

а) Један од првих задатака може бити испитивање трасе границе између млађих и старијих говора и утврђивање акцентских мијешања на тој траси и око ње. Досадашња испитивања су, нпр., показала да новоштокавске изоглосе узлазних акцената залазе, почев од југозапада, и у неке говоре старе Црне Горе: на Чеву се јављају узлазни акценти, а Пјешивци имају мјешовито стање, са претежно новоштокавском акцентуацијом. Одмах у сусједству старе Црне Горе, Бјелопавлићи имају такође мјешовиту ситуацију, али са претежно источно-црногорским особинама (њих иначе захвата траса акцентске границе). Акцентске границе прецизније треба испитати и у области Мораче, нарочито око долине Сјевернице и горњег тока Таре, затим утврдити изоглосе око Мојковца и око долине Љубовиће. Ивићева карта прецизирала је ову границу у цјелини, у даљем раду било би добро око те границе осјенчити изоглосе, наравно — оне које покажу испитивања. Тиме ћемо добити нове податке, можда интересантније за будућу социолингвистику (која ће тражити одговоре, између осталог, и на питања типа: због чега су одређене границе управо онакве какве су, откуда то да оне понегдје пресијецају етничке цјелине и сл.).

б) У вокалском систему добро ће доћи прецизирање података о оазама односно изоглосама рефлекса полугласа вриједности *e* и њему блиских рефлекса. Изгледа да је ова изоглоса прекинута, ваљада херцеговачким утицајем, на два мјеста: у доњој долини Мораче и Зете и око изворишта Таре, па је сјеверозападно од доње долине Мораче остала пиперска оаза, са њеним спорадичним елементима у Бјелопавлићима, а сјевероисточно комплекс Куча, Братоножића и Васојевића. Васојевићко стање треба прецизније испитати, упоредити га не само са

стањем у Црној Гори већ и са оним у Метохији. Овдје, више можда него на другим теренима, треба испитати и *e* које етимолошки није од полугласа, тј. *e* које сматрамо аналошким ликом.

в) Паштровска лабијализација дугог *a* није само особина овог говора. Среће се она, изгледа, и у неким западнокатунским говорима, има је и у Црмници и Крајини, нешто и у Ријечкој нахији, на подручјима Грбља и Кртола, на југу у Мрковићима. Овој појави ваља испитати жариште, њене домете и природу на сваком подручју.

г) Финална секвенца *-ao* јавља се у ликовима: *-ao*, *-ā* и *ō*. Рекло би си да је најраспрострањенија форма *-a*, јер захвата цијелу доњу половину географске карте Црне Горе, са малим изузецима на југозападу (сјеверозападна Бока и неки крајеви западно од Никшића). У тој половини је највећи дио никшићког краја и дио Горњег Полимља. Међутим, на том истом подручју, нарочито покрај линије која карту дијели на половину, јављају се и друга два лика. Лик *-o* нас не изненађује, али *-ao* треба испитати. Он се јавља долином Лима и њеним побрђима, нарочито источним, и допире до изнад Бијелог Поља, тј. до Расова (на граници према Србији). На првом дијелу ове секвенце је кратки силазни акценат, иначе неакцентована секвенца има други лик, у неким васојевићким говорима чак и *ā^h*.

д) У области рефлекса јата ваљаће испитати генезу мрковићког екавизма, појаве екавизма у Црмници, икавизме титоградских и плавско-гусињских Муслимана, као и неке икавске појединости у Зети. Треба видјети и које је природе јекавизам дугог јата у неким случајевима у сјеверозападној Боки, је ли то само утицај говора западно одавде.

ђ) Иако имамо довољно јасну слику јекавског јотовања, од интереса ће бити да се ова појава сагледа у свим њеним видовима, тј. да се детаљније опише на свим подручјима гдје то већ није учињено (нпр. типови: *серомах*, *сејати* и сл.).

е) Сliku латерала у говорима Црне Горе такође имамо. Палатални и палатализовани латерали су нам, рекло би се, јаснији. Међутим, нијесмо употпунили слику веларног односно веларизованог латерала, а нарочито не латерала који је палатализован у позицијама гдје се то не би очекивало (тип: *Лакшић*, *Лола* и сл.). Ова појава није везана само за крајеве гдје је артикулација латерала помијешана (албанским утицајем), већ је срећемо на ширем простору (нејасно нам је, нпр., жупско *л* у ликовима типа: *била*, *пила* и сл.).

ж) Ваља употпунити и слику гласа *x* коју је започео проф. Бошковић још 1931. године а касније је дограђивали многи дијалектолози. Дескрипција вриједности овога гласа ипак нам још није потпуна. Треба посебно испитати однос супституена-

та на подручју млађих говора у односу на старије и њихово неједнако богатство у овим двјема цјелинама.

з) Немамо такође јасну слику артикулације гласа *ј* и његовог односа са *и*, у различитим позицијама, посебно оног које је проистекло из рефлекса *јата*.

и) Наравно, биће нам интересантни и прецизнији подаци о консонантним групама у појединим говорима, тим прије што неки подаци могу бити интересантни не само за слику говора.

ј) Не очекујемо да ћемо наћи нешто ново у области морфологије, али испитивања ће нам свакако употпунити сазнања, а упоређивање стања са говорима у другим срединама још ближе ће освијетлити историјски пут неких појава.

к) У говорима Црне Горе понајмање су испитиване синтаксичке појаве, као да се томе није поклањала пажња. Из података којима располажемо знамо да се ради о епски развијеним говорима, богатим разноврсношћу синтаксичких обрта. Упознавању синтаксе ових говора вјероватно бисмо понајвише, у овом моменту, допринијели објављивањем мангетофонских снимака живог говора, на основу чега би се могла обављати сва истраживања и упоређивања.

л) Као што се из библиографије види, још мање од синтаксе је испитивана лексика народних говора на овом подручју. Мислимо да је ова област у овом моменту свакако најзначајнији дио лингвистичких истраживања у Црној Гори, не само због великог обима задатака, па јој сви будући програми морају посвећивати посебну пажњу. Лексика у говорима Црне Горе представља, поред осталог, и богат конгломерат супстрата, архаике и страних наноса.

III

Упркос изнесеним чињеницама могуће су класификације говора Црне Горе. Не постоје опасности од промашаја, али та врста лингвистичког рада ограничена је непотпуношћу података, па се мора прибјегавати детерминаторима типа: рекло би се, изгледа, како се чини и сл. Једно је, свакако, извјесно: на овој територији нема појава које није могуће наћи на другим подручјима српскохрватског језика. Зато, није могуће говорити о црногорским говорима са значењем придјевског дијела ове синтагме „свој“ а не и „српскохрватски“. Тако није могуће говорити чак ни када су у питању поједине појаве, ако се евентуално нешто не би нашло у области лексике (у ком случају треба помишљати на словенску старину, евентуално на лексички утицај који се није осјетио на другим подручјима српскохрватског језика). Говори Црне Горе, заправо, припадају у

генетском смислу изузетно шареном мозаику српскохрватских дијалеката, и не чине затворени систем.

Београд, марта 1983.

Драго ЂУПИЋ, Белград

К БИБЛИОГРАФИИ ГОВОРОВ ЦРНОГОРИИ

Автор говори о истраживањима говорова Црногорије, почињајући В. Караџићем — до сада. Имено, прву фазу истраживања представља дело В. Караџића и Д. Милаковића (тридесетих година XIX века), другу — научна работа у језику Павела Аполоновића Ровинског и дело М. Решетара (конец XIX и почетак XX века), трећу — међувојни период, и четврту — период после II светске ратне војне. Показало се, да је говор Црногораца истраживан много, али ипак потребне су нове истраживања. Неће бити изненађења, да нове податке будуће буду корисне за попуњавање белих тачака на дијалектолошкој мапи Црногорије.

Автор, даље, говори о областима, где је потребно истраживати, а такође о лингвистичким појавама, које су још неистражене. Најважнија библиографија говорова Црногорије, са 580 јединица, говори, да су највише неистражене области у црногорској дијалектологији — синтаксис и лексика.

БИБЛИОГРАФИЈА

I. ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА*

1. Ајети Идриз, *Глас л у арбанским говорима Црногорске Крајине*, Годишњак Балканолошког института Сарајево, књ. I/1, 1957, 187—193.
2. Ајети Идриз, *Прилог проучавању узajамних арбанашко-српскохрватских односа*, МСЦ-НССВД,** 6, Београд 1976, 395—404.
3. Ајети Идриз, *Студије из историје албанског језика*, Академија наука и уметности Косова, *Odelj. jezičkih i književnih nauka i umetnosti*, Pos. izd. knj. 4, Priština 1982, 1—211.
4. Алексић Радомир, *О говорима Црне Горе* (Г. Васојевић, Колашин, Беране), ГЗСВС, II (1935), 21—25; III (1936), 13—14; V (1937), 15—16.
5. Алексић Радомир, *Извештај о говорима Паштровића*, ГЗСВС, VI (1939), 17—20.

* Овај прилог библиографији говора Црне Горе обухвата радове који се односе непосредно на народне говоре овог подручја (неки обухватају српскохрватске говоре у целини), на ономастику и на језик писаца који су се у већој мјери служили језиком родног краја. Библиографија која се односи на језик писаца, историју језика, историјску дијалектологију, терминологију и лексиком — селективна је.

Радови страних аутора наведени су у мањој мјери углавном због недостатка података.

Ван овог прилога остали су чланци о тумачењу лексема који су се појављивали у локалној штампи, затим легенде о топонимима и сл.

** Види скраћенице.

6. Алексић Радомир, *Извештај о маинском и спичанском говору у Црногорском приморју*, ГЗСВС, VII (1940), 36—37.
7. Алексић Радомир, *Извештај о испитивању спичанског говора*, ГЗСВС, VIII (1941), 15—22.
8. Алексић Радомир, *Извештај о испитивању говора кртолског, муљанског и грбаљског*, Гласник САН, V/2 (1953), 333—337.
9. Барјактаревић Данило, *Дијалектолошка испитивања у Бихору*, Гласник САНУ, XII (1962), 235—237.
10. Барјактаревић Данило, *Бихорски говор*, ЗФФП, III (Приштина 1966), 9—81; IV (1967), 1—39.
11. Барјактаревић Данило, *Класификација штокавских ијекавских говора*, ЗФФП, VI (1969), 15—27.
12. Белић Александар, *Диалектологическая карта сербскога језика*, Сборник по славяноведению, II, Санктпетербург 1905, 17—27.
13. Белић Александар, *О српским или хрватским дијалектима*, Глас СКА, LXXVIII (1908), 60—164. Фрагменти на ову тему објављени су и у књ. XV Бранковог кола (Карловци 1909), стр. 45—47, 62—63, 111—112, 126—127.
14. Belić Aleksandar, *Der štokavische Dialekt von M. Rešetar*, RS I, Vien 1907, 184—202.
15. Белић Александар, *Моја реч Г. Решетару*, Бранково коло, XV, Карловци 1909, 174—175, 271—272.
16. Белић Александар, *О Вуковим погледима на српске дијалекте и књижевни језик*, Глас СКА, LXXXII (1909), 101—242.
17. Белић Александар, *Акцентатске студије*, I, СКА Београд, 1914, 1—210.
18. Белић Александар, *Мисли о прикупљању дијалекатског материјала*, ЈФ, VI (1926/27), 1—10.
19. Белић Александар, *Штокавски дијалекат*, Народна енциклопедија, IV, Загреб 1929, 1064—1077.
20. Белић Александар, *О чакавској основној акцентуацији*, Глас САН, CLXVIII (1935), 1—39.
21. Белић Александар: М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ, XIV (1935), 161—181.
22. Бошковић Радосав, *О говору Озринића*, ГЗСВС, II (1935), 27—36.
23. Бошковић Радосав, *О природи, развоју и заменицима гласа x у говорима Дрне Горе*, ЈФ, XI (1931), 179—197.
24. Bošković R., Malecki M., *L'examen des dialectes du Vieux Monténégro*, Bulletin l'Acad. Polon., Kraków 1932, 3—13.
25. Brajković Tomo, *Peraški dijalekat*, Programm des Gymnasium von Cattaro 1892/93, Zagreb 1893, 3—21.
26. Броз Иван, *Замјена полугласника у говору барскоме*, Наставни вјесник, књ. I, Загреб 1893, 64—68.
27. Брозовић Далибор, *Три раздобља у развоју наше дијалектологије*, Радови ФФ Задар, књ. 8—9 (1959/60), 51—65.
28. Брозовић Далибор, *О структуралним и генетским критеријима у класификацији хрватско-српских дијалеката*, ЗФЛ НС, III (1960), 68—88.
29. Брозовић Далибор, *Извјештај о дијалекатским истраживањима у селу Пероју у Истри*, Летопис ЈАЗУ, књ. 65, Загреб 1961, 322—350.
30. Брозовић Далибор, *О једном проблему наше хисторијске дијалектологије*, ЗФЛ НС, IV—V (1961/62), 51—57.
31. Брозовић Далибор, *О реконструкцији предмиграционог мозаика хрватско-српских дијалеката*, Филологија, књ. 4, Загреб 1963, 45—55.
32. Брозовић Далибор, *О проблему ијекавскошћакавског (источнобосанског) дијалекта*, ХДЗБ, II (1966), 119—208.
33. Брозовић Далибор, *Дијалекатска слика хрватско-српскога језичног простора*, Радови ФФ Задар, књ. 8, Раздио лингвистичко-филолошки, књ. 5, Задар 1970, 5—30+карта.

34. Брозовић Далибор, *Мјесто хрватско-српског језика у славенској језичној породици*, АНУБиХ, књ. XXXV, Одј. друштв. наука, Радови, књ. 12, Сарајево 1970, 129—145.
35. Брозовић Далибор, *О ортоепској вриједности дугога и продуженога јата*, Језик, књ. 20, Загреб 1972/73, 65—74, 106—118, 142—149.
36. Брозовић Далибор, *О предмиграционом мозаику хрватских дијалеката*, Музеји Зенице, Радови, III (1973), 81—88.
37. Брозовић Далибор, *Стандардни језик*, МХ Загреб, 1970, 1—178.
38. Брозовић Далибор, *О Макарском приморју као једном од средишта језично-историјске и дијалекатске конвергенције*, Макарски зборник, I, Макарска 1977, 381—405.
39. Брозовић Далибор, *О савременим дијалектолошким истраживањима јужнословенских језика и о њиховој присутности у националним и интернационалним лингвистичким атласима*, Југосл. семинар за стране слависте, књ. 31, Београд 1981, 29—33.
40. Брозовић Далибор, *О фонетској транскрипцији*, Фонолошки описи, Сарајево 1981, 17—25.
41. Брозовић Далибор, Ивић Павле, *Исходници српско-хрватски/хрватско-српски фонолошки систем*, Фонолошки описи, Сарајево 1981, 221—226.
42. Булатова Римма В.: Драго Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, ЗФЛ, XXII/1 (1979), 239—246.
43. Вујичић Драгомир, *Говор дурмиторског краја у свјетлу лексичког материјала* (реф. на XXII конгресу југосл. фолклориста, Жабљак 1975), рукопис, 8 стр.
44. Вујичић Драгомир, *Istočnohercegovački i zapadnocrnogorski govori u svjetlu onomastičkog i uopšte leksičkog materijala*. Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, tom XV, Warszawa 1976, 303—310.
45. Вујичић Драгомир, *Компаративист великог формата. Научно дјело Радосава Бошковића — приказ књиге Одабрани чланци и расправе* (ЦАНУ Титоград, 1979), Одјек Сарајево, бр. 8/1979, 15—30. IV 1979, 23.
46. Вујичић Драгомир, *Неколико запажања о богатству народног језичког израза у дурмиторском крају*, ПР Титоград, 1980.
47. Вујичић Драгомир, *Нека запажања у вези с употребом имперфекта у данашњем дурмиторском говору*, ЗФЛ, XXVII — XXVIII (1984—1985), 151—155.
48. Вујовић Лука, *Мрковићки дијалекат*, ГЗСВС, II (1935), 42.
49. Вујовић Лука, *Постанак и развика нашег књижевног језика*, Стварање Цетиње, књ. 5/1952, 275—287.
50. Вујовић Лука, *Историјски пресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима*, ЈФ, XX/1-4 (1953—1954), 87—126.
51. Вујовић Лука, *Како се развио екавизам мрковићког говора*, ЈФ, XXIII/1-4 (1958), 235—246.
52. Вујовић Лука, *Вук као дијалектолог*, ЈФ, XXVI/1-2 (1963—1964), 413—423.
53. Вујовић Лука, *Црногорски говори*, ЕЈ II Загреб 1956, 494—495.
54. Вујовић Лука, *Један периферијски староцрногорски говор (мрковићки) у свјетлости историје језика, међудијалекатских и међујезичких појава*, Нј, н.с., XVI, 3 (1967), 171—192.
55. Вујовић Лука, *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ, XVIII (1969), 73—398. (Рецензија: М. Стевановић, ЈФ, XXVIII, 501—511).
56. Вујовић Лука, *Проблеми у југословенској лингвистици*, Споне, књ. 2—3, Никшић 1970, 98—100.
57. Вуковић Јован, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ, XVII (1938—1939), 1—114.

58. Вуковић Јован, *Акцентат говора Пиве и Дробњака*, СДЗБ, X (1940), 185—417.
59. Вуковић Јован, *Ије-је или само је у југозападном књижевном наречју*, Питања савр. књ. језика, књ. II, Сарајево 1951, 33—39.
60. Вуковић Јован, *Еволуције и замјене старих полугласника на српскохрватском терену*, Радови АНУБиХ, књ. 20, Сарајево 1979, 51—61.
61. Вулетић П. Саво, *Неке карактеристичне одлике говора у Зети*, Бранково коло, књ. IX, Карловци 1903, 186—187.
62. Вулетић П. Саво, *Неке карактеристичне одлике говора у Кучима*, Бранково коло, књ. X, Карловци 1904, 217—219.
63. Вушовић Данило, *Дијалект Источне Херцеговине*, СДЗБ, III (1927), 3—70. (Рецензија: М. Решетар, ЈФ VI, 248—260).
64. Даничић Ђуро, *Српски акценти*, СКА Београд, 1925, 1—320.
65. Достинић Душан, *Бокељска варијанта херцеговачког говора*, Огледи, књ. 2/1963, Републ. завод за унапређивање школства Титоград, 77—82.
66. Ђорђић Петар, *Белешке о гусињском говору*, Задужб. Луке Ђеловића Требињаца, Београд 1933/34, 183—188.
67. Ердељановић Јован, *Стари Срби Зећани и њихов говор*, Белићев зборник I, Београд 1937, 326—338.
68. Зоре Луко, *њ и њ у Црној Гори и Боки Которској*, Словинац, књ. II, Дубровник 1879, 199.
69. Ивић Милка, *Репертоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*, ЗФЛ, VI (1963), 13—30.
70. Ивић Павле, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*, ЈФ, XXI (1955—1956), 97—129.
71. Ивић Павле, *Дијалектологија српскохрватског језика — Увод и штокавско наречје*, МС Нови Сад, 1956, 1—218 (пос. стр. 155—173).
72. Ивић Павле, *Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику*, ГФФ НС, II (1957), 159—182.
73. Ивич Павле, *Основные пути развития сербохорватского вокализма*, Вопросы языкознания VII, Москва 1958, № 1, 3—20.
74. Ivić Pavle, *Die serbokroatischen Dialekte*, Mouton & Co, 1958, 1—325 + karta.
75. Ивић Павле, *Значај лингвистичке географије за упоредно историјско проучавање јужнословенских језика и њихових односа према осталим словенским језицима*, ЈФ, XXII (1957—1958), 179—206.
76. Ивић Павле, *Наши дијалекти и историја*, ЛМС, књ. 382, Н. Сад 1958, 223—231.
77. Ивић Павле, *О деklinационим облицима у српскохрватским дијалектима*, ГФФ НС, књ. 4 (1959), 189—215.
78. Ивић Павле, *Почетак организованог рада на лингвистичкој географији код нас*, Нј, н.с., X (1960), 101—107.
79. Ивић Павле, *Прилог реконструкцији предмиграционе дијалекатске слике српскохрватске језичке области*, ЗФЛ, IV—V (1961—1962), 117—130.
80. Ивић Павле, *Дијалектологија, један наш културни проблем*, ЛМС, књ. 389 (1962), 175—180.
81. Ивић Павле, *Српскохрватска дијалектологија у најновијем периоду*, Књ. и језик, књ. IX, Београд 1962, 15—22.
82. Ивић Павле, *Инвентар фонетске проблематике штокавских говора*, ГФФ НС, књ. 7 (1962—1963), 99—110.
83. Ивић Павле, *О класификацији српскохрватских дијалеката*, Књ. и језик, књ. X, Београд 1963, 25—37.
84. Ивић Павле, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, Поговор фототипском изд. Вуковог Рјечника, Просвета Београд, 1964, 1—271.
85. Ивић Павле, *Два аспекта Вукова дела*, *Анали Филолошког факултета*, Београд, књ. 5 (1965), 99—107.

86. Ивић Павле, *Српски народ и његов језик* СКЗ, књ. 429, Београд 1971, 1—327+дијалекатска карта и 2 шематске карте.
87. Ивић Павле, *Миграције и дијалекти Срба јекаваца*, Нови Летопис СКД „Просвјета“, књ. 1, Загреб 1971, 29—41.
88. Ивић Павле, *Актуелни проблеми српскохрватске дијалектологије*, МСЦ—НССВД, књ. 1 (1971), 17—19.
89. Ивић Павле, *Судбина полугласа у српскохрватском језику*, Књижевн. и језик Београд, књ. XIX, св. 2—3 (1972), 6—11.
90. Ивић Павле, *Дијалекатска база Вуковог књижевног језика*, МСЦ—НССВД, књ. 2 (1972), 113—116.
91. Ивић Павле, *О дијалекатском облику ге где*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград 1972, 33—38.
92. Ивић Павле, *Увод* (о фонолошким описима у ОЈА), Фонолошки описи, Сарајево 1981, 1—10.
93. Ivić Pavle (i Brozović Dalibor), v. br. 41.
94. Ивић Павле, Петровић Драгољуб, *Његуши*, фонолошки опис говора, Фонолошки описи, Сарајево 1981, 537—542.
95. Ивић Павле, Петровић Драгољуб, *Голубовци*, фонолошки опис говора, Фонолошки описи, Сарајево 1981, 543—549.
96. Ивић Стјепан, *Нацрт за истраживање хрватских и српских нарјечја*, „Ковчежић за хрватска и српска нарјечја“, ЈА, Загреб 1914, 1—44 (сепарат).
97. Јакопсен Пер, *Систем израза катунског говора*, ЗФЛ, XIII/2 (1970), 247—267.
98. Јововић Радоје, *О језику Марка Миљанова*, Сабр. дјела М. Миљанова, књ. 5, Графички завод Титоград 1967, 269—285. Објављено и у Стварању Титоград, књ. 3/1967, 283—294. Ријеч је о говору М. Миљанова и о говору Куча.
99. Јокановић Јелица, *Природа узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима*, СДЗБ, XXIX (1983), 295—338.
- 99а. Јуришић Блаж, *Рјечник говора отока Вргаде II*, ЈАЗУ Загреб, 1973, 1—255 (обухваћена лексика Пераста и Црмнице, уп. бр. 25 и 117 у овој библиографији).
100. Карачић Вук, *Српске народне пословице*, Цетиње 1836. Подаци о говорима су у Предговору, стр. VII—LIII.
101. Кијаметовић Реџеп, *Говор села Годијева*, Одзиви, Б. Поље, књ. 12—13 (1975), 113—120.
102. Кијаметовић Реџеп, *Дијалектизми Корита и Бихора*, Одзиви, Б. Поље књ. 18—19 (1976), 57—62.
103. Ловрић Нада, *Акцент именица мушког рода у говору Матешева*, ППЈ, Н. Сад, књ. 7 (1971), 141—156.
104. Мајић Драгољуб, *Старинске црте у говору нашег краја*, Годишњак наст. подгоричке Гимназије, књ. IV, св. 4, Подгорица 1933, 16—22.
105. Małeckı Mieczysław, *Charakterystyka gwaru Cusów na tle sąsiednich szarnogórskich*, *Łud slawiański*, Kraków 1931, II/2, A-225-A 245.
106. Małeckı M., *Przegląd sławiańskich gwar Istriji*, PAN Kraków, 1930, 1—160+6 karata (o osobinama perojskog govora v. str. 111—114).
107. Марковић Благоје, *Из лексике и фразеологије „друштвених игара“ Врачана*, ППЈ, Н. Сад, књ. 11 (1975), 166—177.
108. Марковић Благоје (са Д. Петровићем), *Суфикс -иц у говору Врачана*, ЗФЛ, XX/2 (1977), 199—203.
109. Марковић Благоје, *Фолклористички записи из Враке*, ППЈ, Н. Сад, књ. 17 (1981), 199—209.
110. Марсенић Тихомир, *Из народног говора васојевићког краја*, Расковник, Београд, књ. 19 (1975), 104—112; књ. 20 (1975), 119—120; књ. 21 (1975), 113—118.
111. Мартиновић Нико, *Решетарово мишљење о црногорском дијалекту*, Стварање Цетиње, 2/1958, 172—173.

112. Мартиновић Нико, *Ко је увео слово Х у српску грађанску књижевност*, Стварање Цетиње, 4/1958, 374—379.
113. Мартиновић Нико, *Вуковим трагом кроз Црну Гору*, Старине ЦГ, II, Цетиње 1964, 7—19.
114. Мијушковић Славко, *Једна — попут Даничићеве — Љубишина одбрана и оцјена народног језика*, Зборник о Ђ. Даничићу САНУ-ЈАЗУ, Београд—Загреб 1981, 289—295.
115. Милетић Бранко, *Изговор српскохрватских гласова*, СДЗВ V (1933), 1—160.
116. Милетић Бранко, *О говорима Црне Горе* (Бијело Поље, Васојевићи, Црмница), ГЗСВС, II (1935), 13—16; IV (1937), 21—25; V (1937), 30—32.
117. Милетић Бранко, *Црмнички говор*, СДЗВ IX (1940), 211—663.
118. Младеновић Александар, Петровић Драгољуб, *О судбини полугласника у неким зетским говорима и споменцима с освртом на призренско-тимочку ситуацију*, ГФФ НС, књ. XVIII/1 (1975) 139—155.
119. Младеновић Александар, *Из лексике савременог говора Грбља*, ЗФЛ, XIX/1 (1976), 251—254.
120. Могуш Милан, *За нову акценатску класификацију у дијалектологији*, ЗФЛ, X (1967), 125—132.
121. Мусић Срђан, *Романизми у северозападној Боки Которској*, Филол. факултет Београд, 1972, 1—275.
122. Мусић Срђан, *Романизми у говорима наше јужне јадранске обале и њеног залеђа*, МСЦ — НССВД, књ. 6 (1976), 331—339.
123. Николић Берислав, *Упутник за испитивање акцената у штокавским говорима*, ЈФ, XXVII/1-2 (1966—1967), 307—336.
124. Николић Берислав, *Основи млађе новоштокавске акцентуације*, Инст. за српскохрватски језик Београд, Библи. ЈФ, н.с., књ. 1, Београд 1970, 1—122.
- 124а. Новаковић-Стефановић Невенка, *Ијекавске варијантне форме у савременој црногорској језичкој пракси (на дијалекатској и дијахронској основи)*, Радови Института за језик и књижевност у Сарајеву, књ. IX (1982), 7—64.
125. Павловић Миливој, *Проблематика штокавских дијалеката у научном делу А. Белића*, Зборник радова о А. Белићу, САНУ, Пос. издања СДХСVIII, Одељење језика и књижевности, књ. 28, Београд 1976, 133—152.
126. Петровић Драгољуб, *Гласовни систем ровачког говора*, ЗФЛ, VIII (1965), 157—184.
127. Петровић Драгољуб, *Две особине гласовног система пиперског говора*, ППЈ, књ. 1 (1965), 113—116.
128. Петровић Драгољуб, *Прилог познавању акценатског система у пјешивачком говору*, ЗФЛ, IX (1966), 129—135 + карта.
129. Петровић Драгољуб, *Неке вокалске и консонантске карактеристике пјешивачког говора*, ЗФЛ, X (1967), 161—169.
130. Петровић Драгољуб, *О говору Броћанца*, ГФФ НС, X (1967), 231—239.
131. Петровић Драгољуб, *Судбина консонантских група сц, шч, шћ у говору Зете*, ЗФЛ, XI (1968), 237—241.
132. Петровић Драгољуб, *Прилог карактеризацији разлика између екавског и ијекавског типа српскохрватског књижевног језика*, ЗФЛ, XIII/1 (1970), 71—76.
133. Петровић Драгољуб, *Дијалектолошки текст из Пјешиваца*, ЗФЛ, XIII/1 (1970), 256—258.
134. Петровић Драгољуб, *Прилог познавању говора у околини Ријеке Црнојевића*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград 1972, 59—66.
135. Петровић Драгољуб, *Једна незапажена расправа о говорима Црне Горе*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград 1972, 67—71.

136. Петровић Драгољуб, *Неки записи Димитрија Милаковића и Милограда Медаковића о говорима Црне Горе и Дубровника*, ПР Титоград, број 11-12/1972 (1. и 15. јун), стр. 11.
137. Петровић Драгољуб, *Гласовне особине говора Врачана у Зети*, ГФФ НС, XV/1 (1972), 179—210.
138. Петровић Драгољуб, *Павле Ровински и 'други почетак' српскохрватске дијалектологије*, МСЦ — НССВД, III (1973), 131—135.
139. Петровић Драгољуб, *Неке специфичне предакцентске дужине у српскохрватским дијалектима*, Зборник радова проф. и сарадника ПА Никшић, књ. 4 (1973), 35—38.
140. Петровић Драгољуб, *Главније особине акценатског система у говору Врачана*, ЗФЛ, XVI/2 (1973), 173—195.
141. Петровић Драгољуб, *Морфолошке особине у говору Врачана*, ГФФ НС, XVI/1 (1973), 201—233.
142. Петровић Драгољуб, *Један тип глаголске деминуције у српскохрватском језику (о глаголима типа пипколити)*, ЗФЛ, XVI/2 (1973), 205—207.
143. Петровић Драгољуб, *Из синтаксичке проблематике говора Врачана*, ГФФ НС, XVII/1 (1974), 161—182.
144. Петровић Драгољуб, *О неким особинама акценатског система у говорима Луштице и Кргола*, ЗФЛ, XVII/2 (1974), 119—124.
145. Петровић Драгољуб, *Младеновић Александар*, види бр. 118.
146. Петровић Драгољуб, *О судбини групе рј и неким сродним појавама у српскохрватском књижевном језику и неким његовим дијалектима*, ГФФ НС, XVIII/1 (1975), 157—164.
147. Петровић Драгољуб, *Неке напомене о рефлексу полугласника у говору Шестана*, Зборник акад. Ј. Вуковића, АНУБиХ, Пос. изд. XXXIV, Одј. друштв. наука, књ. 6, Сарајево 1977, 335—337.
148. Петровић Драгољуб, *Марковић Благоје*, в. бр. 108.
149. Петровић Драгољуб: *Драго Ђутић, Говор Бјелопавлића*, Васпитање и образовање Титоград, бр. 3-4/1978, 245—249.
150. Петровић Драгољуб: *Асим Пецо, Преглед српскохрватских дијалеката*, ЗФЛ, XXII/1 (1979—1980), 222—235.
151. Петровић Драгољуб, *Један модел имперсоналне реченице у српскохрватским дијалектима*, МСЦ-НССВД, књ. 7 (1981), 365—369.
152. Петровић Драгољуб, *Основни акценатски системи у српскохрватским дијалектима — историјска перспектива и актуелно стање*, Југосл. семинар за стр. слависте, књ. 31, Београд 1980, 73—79.
153. Петровић Драгољуб, *Основна упутства за бележење дијалекатске лексике Војводине (примјенљиво на све српскохрватске говоре)*, МС Нови Сад, 1980, 1—15.
154. Петровић Драгољуб, *Испитивање народних говора*, Дневник Н. Сад, 20. март 1980, стр. 7.
155. Петровић Драгољуб, *Радовићи* — фонолошки опис говора, Фонолошки описи, Сарајево, 1981, 523—527.
156. Петровић Драгољуб, *Режевићи* — фонолошки опис говора, Фонолошки описи, Сарајево 1981, 528.
157. Петровић Драгољуб, *Требаљево* — фонолошки опис говора, Фонолошки описи, Сарајево 1981, 551.
158. Петровић Драгољуб, *Анцелат* — фонолошки опис говора, Фонолошки описи, Сарајево 1981, 552—557.
159. Петровић Драгољуб, *Ивић Павле*, в. бр. 94.
160. Петровић Драгољуб, *Ђупић Драго, Горана* — фонолошки опис говора, Фонолошки описи, Сарајево 1981, 529—536.
161. Петровић Драгољуб, *Ивић Павле*, в. бр. 95.
162. Петровић Драгољуб, *Проблеми и изгледи српскохрватске дијалекатске лексикографије*, Лексикографија и лексикологија — зборник радова, Београд 1982, 195—199.

163. Петровић Драгољуб, *О карпатолингвистичком аспекту сербохрватско-албанских лексичких односа*, Славјанско и балканско језикознание. Проблеми језикових контаката. Москва 1983, 194—210.
164. Петровић Драгољуб, *Из проблематике говора Мрковића*, Македонски јазик, књ. 32—33, Скопје 1981/1982, 567—573.
165. Петровић Драгољуб, *Из акцентолошке проблематике зетских говора*, ЗФЛ, XXVII—XXVIII (1984—1985), 609—615.
166. Пецо Асим, *Још нешто о „спорним“ јекавизмима*, Стварање Цетиње, књ. 3/1955, 154—156.
167. Пецо Асим, *Фонетика Вукова језика према фонетици ијекавске Херцеговине*, *Анали Филол. факултета Београд*, књ. 5 (1965), 191—197.
168. Пецо Асим, *Утицај турског језика на фонетику штокавских говора*, Нј, н.с., XVI (1967), 127—145.
169. Пецо Асим, *Основи акцентологије српскохрватског језика*, Научна књига Београд, 1971, 1—180.
170. Пецо Асим, *Још реч-две о новом јоговању*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград, 1972, 73—77.
171. Пецо Асим, *Развитак дијалектологије на српскохрватском језичком подручју у XIX вијеку*, МСЦ-НССВД, књ. 3 (1973), 105—113.
172. Пецо Асим: *Милија Станић, Ускочки говор*, ЈФ XXXI (1974—1975), 261—270.
173. Пецо Асим, *Судбина кратког ě иза р у ијекавским говорима штокавског дијалекта*, ЈФ, XXXIII (1977), 247—264.
174. Пецо Асим, *Преглед српскохрватских дијалеката*, Научна књига Београд, 1978, 1—202.
175. Пецо Асим, *Неколико напомена уз Одговор М. Станића*, ЈФ, XXXIV (1978), 267—271.
176. Пецо Асим, *Прилог проучавању прелазних говора*, Радови АНУБиХ, књ. LXX, Одј. друштв. наука, књ. 21, Сарајево 1981, 43—52+27 карата.
177. Пецо Асим, *Дијалектологија у часописима на српскохрватском језику*, Радови АНУБиХ, књ. LXX, Одј. друштв. наука, књ. 21, Сарајево 1981, 73—194.
178. Пешикан Митар, *Испитивање говора Катунске нахије*, Гласник САНУ, VIII, св. 2 (1957), 184.
179. Пешикан Митар, *Извјештај о испитивању староцрногорских говора (о говору Пјешиваца)*, Гласник САНУ, X (1958), 3.
180. Пешикан Митар, *Вуков и Даничићев систем глаголских акцената и његове новије модификације*, ЈФ, XXVI/1-2 (1963—1964), 247—292.
181. Пешикан Митар, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗБ, XV (1965), 1—294.
182. Пешикан Митар, *О пореклу словенских акценатских типова*, ЈФ, XXVII/1-2 (1966—1967), 237—266.
183. Пешикан Митар, *Црна Гора и питање српскохрватског књижевног језика*, Стварање Титоград, 4/1968, 350—361.
184. Пешикан Митар, *Стање проучавања црногорске говорне зоне и даљих задатака*, ЗФЛ, XIII (1969), 185—194.
185. Пешикан Митар, *О основима штокавске акцентуације*, ЈФ, XXVIII/1-2 (1969), 107—142.
186. Пешикан Митар, *Око мрковићког рефлекса јата*, ЗФЛ, XIV/1 (1971), 243—251.
187. Пешикан Митар, *Уз реферате о рефлексу јата*, Радови Института за језик и књижевност у Сарајеву, књ. 3 (1976), 121—124.
188. Пешикан Митар, *Један општи поглед на црногорске говоре*, ЗФЛ, XXII/1 (1979), 149—169.
189. Пижурица Мато, *Употреба надежа у говору Роваца*, ППЈ, Н. Сад, књ. 3 (1967), 143—177.

190. Пижурица Мато, *Неке особене форме изражавања императивно-сти у говору Роваца*, ППЈ, Н. Сад, књ. 8 (1972), 41—45.
191. Пижурица Мато, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ Титоград, Пос. издања, књ. 12, Одј. умјетности, књ. 2 (1981), 1—248+карта.
192. Pomjanovska Vanda, *Razlike u pogledu tvorbe reči u nazivima posilaca zanimanja u južnoslovenskim dijalektima*, ЗФЛ, XII (1969), 24—41+3 карте; XIII/1 (1970), 165—179+4 карте.
193. Pomianowska Wanda, *Zróźnicowanie gwar południowosłowiańskich w świetle faktów słowotwórczych*, ПАН, Вроцлав—Варшава—Краков, 1970, 1—263 (богато илустровано лексичким картама).
194. Поповић Иван, *Неки гентили и њима сродни термини код Црногорца и Арбанаса*, Радови Научног друштва БиХ, Одј. историјских и филол. наука, књ. 1, Сарајево 1954, 49—84.
195. Поповић Иван, *К вопросу о происхождении славян северной Албании*, Славянская филология I, Москва 1958, 195—205.
196. Porović Ivan, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960.
197. Радојевић Вељко, *О српском језику*, Луча Цетиње, књ. I (1895), св. 4, 266—268, св. 5, 342—344, св. 6, 385—387, св. 7—8, 466—470.
198. Радојевић Вељко, *И још нешто о њекијем Вуковијем народнијем изрекама*, Луча Цетиње, књ. II (1896), св. 11, 511—514; књ. III (1897), св. 11—12, 495.
199. Рајковић Љубиша, *Прилог познавању горњовасојевићког говора*, Расковник, књ. 27 (1981), 132—134; књ. 28 (1981), 93—94; књ. 29 (1981), 68.
200. Rešetar Milan, *Die serbokroatische Betonung südvestlicher Mundarten*, Wien 1900, 1—222.
201. Rešetar Milan, *Der štokavische Dialekt*, Wien 1907, 1—319+2 карте.
202. Решетар Милан, *Нацрт за истраживање хрватских и српских нарјечја*, Archiv für slavische Philologie, књ. 36 (1916), 274—276.
203. Рибарић Јосип, *О испитивању перојског говора у Истри*, Љетопис ЈАЗУ Загреб, књ. 57 (1953), 149—255. В. о перојском говору у његовој студији у СДЗБ IX (1940), 1—207, пос. 50—51, 100 и др.
204. Ровинский П. А., *Черногория II*, св. 3, С Петербург 1905, 474—687.
205. Роси Алберто, *О језику старих Которана*, Смотра Далматинска, бр. 59, Задар 1918, 1—3.
206. Ружичић Гојко, *Акцентатски систем пљевалског говора*, СДЗБ, III (1927), 115—176. (Рец. М. Решетар, ЈФ, VI, 248—260).
207. Ружичић Гојко, *Хронологија губљења фонеме х у штокавским говорима*, ЗФЛ, XVII/1 (1974), 244—246.
208. Секулић Момир, *Неке особености говора Бијелог Поља*, Токови Иванград, књ. 2—3 (1971), св. 1, 165—176.
209. Селищев А., *Славянское население в Албании*, Софија 1931.
210. Синдик И., *Извештај о екипном раду у Боки Которској 1951*, Истор. часопис Београд, књ. III (1951—1952), 498—502.
211. Sławski Franciszek, *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej*, Państwowe wydawnictwo naukowe, Варшава 1962, 1—252+5 карата.
212. Сладојевић Петар, *О рефлексу кратког њ иза р у књижевном језику јужнога изговора*, Нј, н.с., IX, св. 7—10 (1958), 302—304.
213. Станић Милија, *Питање разлике народних говора*, Стварање Цетиње, 7—8/1948, 373—380.
214. Станић Милија, *Говор племена Ускока у Црној Гори*, Гласник САНУ, књ. V, св. 2 (1954), 325—331.
215. Станић Милија, *Глас х у ускочком говору*, ЗФЛ, I (1957), 155—161.
216. Станић Милија, *Глас ј у ускочком говору*, ЈФ, XXIII (1958), 221—226.
217. Станић Милија, *Из акцентологије (стање у ускочком говору)*, Нј, н.с., IX, св. 7—10 (1959), 257—264.
218. Станић Милија, *Акцентатски односи између Вукова језика и ускочког говора*, Годишњак ПА Никшић, књ. 1 (1969), 103—116.

219. Станић Милија, *О неким неакцентованим дужинама (и краткоћама) у ускочком говору*, ЈФ, XXIV (1960), 307—319.
220. Станић Милија, *Акцент аориста ускочког говора према Вуковом*, ЗФЛ, VIII (1965), 201—210.
221. Станић Милија, *Нешто о именима и типокористицима у ускочком говору*, ОЈ, књ. 3—4, Загреб 1973—1974, 153—160.
222. Станић Милија, *Ускочки говор I*, СДЗБ, XX (1974), 1—259.
223. Станић Милија, *Ускочки говор II*, СДЗБ, XXII (1977), 1—157.
224. Станић Милија, *Одговор дру Асиму Пеци*, ЈФ, XXXIV (1978), 251—266 (о ускочком говору).
225. Станић Милија, *Номенклатура појма јести у ускочком говору*, ЈОК II, МАНУ Скопје, 1980, 343—347.
226. Станић Милија, *Акцентатско путовање по Ускоцима у љето 1980. године*, ЈФ, XXXVII (1981), 251—254.
227. Станић Милија, *Из ускочке лексике*, Лексикографија и лексикологија, Београд 1982, 285—288.
228. Станић Милија, *Ускочки акценат*, СДЗБ, XXVIII (1982), 63—191.
229. Стевановић Михаило, *Главне дијалекатске црте васојевићког говора*, Задужб. Л. Ђеловића Требињца 1933/34, 188—191.
230. Стевановић Михаило, *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ, XIII (1933—1934), 1—129. Штампано 1935. као књ. 5 Библиотеке ЈФ. Велићев приказ у ЈФ, XIV (1935), 161—180, X. Барића у Прилозима за књижевн., језик, историју и фолклор, XVI, 159—163.
231. Стевановић Михаило, *Систем акцентуације у пиперском говору*, СДЗБ, X (1940), 69—184.
232. Стевановић Михаило, *Ђаковачки говор*, СДЗБ XI (1950), 1—159.
233. Стевановић Михаило, *Испитивање појава и особина народних гора Црне Горе*, Гл. САН, књ. 2, за 1951 (1952), 274—276.
234. Стевановић Михаило, *Језици југословенских народа и њихови дијалекти*, Информ. приручник о Југославији, Београд 1949, 131—136.
235. Стевановић Михаило, *Неки „спорни јекавизми“*, Стварање Цетиње, 3/1953, 108—119.
236. Стевановић Михаило, *Карактер дијалектизама у језику Вука Караџића*, *Анали Филол. факултета Београд*, књ. 5 (1965), 209—226.
237. Стевановић Михаило: *Лука Вујовић, Мрковићки дијалекат*, ЈФ, XXVIII/3—4 (1969—1970), 501—511.
238. Стијовић Светозар, *Питање корелације између замене јата и стандардне типокористичке формације Пѐра/Пѐро у штокавским говорима*, МСЦ-НССВД, књ. 7 (1981), св. 1, 49—55.
239. Суботић Јелисавета, *Фонетизам неких простих бројева у говору Боке Которске с почетка XIX вијека*, ЗФЛ, XX/1 (1977), 226—228.
240. Томановић Васо, *Акцент у говору села Лепетане*, ЈФ, XIV (1935), 59—143. Велићев приказ у ЈФ XV (1936), 246—251.
241. Томановић Васо, *Мешање речи*, ЈФ, XVII (1938—1939), 201—214.
242. Томановић Васо, *Мешање речи и народна етимологија*, Год. зборник ФФ Универз. Скопје, Истор. — филол. оддел. кн. 1 (1948), 71—92.
243. Томановић Васо, *Мешање језичких творевина*, Год. зб. ФФ Универз. Скопје, Истор. — филол. оддел. кн. 2 (1949), 179—243.
244. Томановић Васо, *Асс. рл. личних заменица првог и другог лица: ни, ви*, Год. зб. ФФ Универз. Скопје, Истор. — филол. оддел. кн. 3 (1950), 1—16.
245. Томановић Васо, *О значењима речи страног порекла у говорима Боке Которске*, Год. зб. ФФ Универз. Скопје, Истор. — филол. оддел. кн. 14 (1962), 187—203.
246. Томановић Васо, *Из лексике говора Боке Которске*, Бока, X.—Нови, књ. 1 (1969), 89—97.

247. Томановић Васо, *О бокелским говорима*, Бока, Х.—Нови, књ. 2 (1970), 225—230.
248. Томановић Васо, *О фонетици речи романског порекла у говорима Боке Которске*, Бока, Х.—Нови, књ. 3 (1971), 203—210.
249. Томановић Васо, *О романским елементима у бокелским говорима и њиховом односу према домаћима*, Бока, Х.—Нови, књ. 4 (1972), 159—172.
250. Томановић Васо, *О романизмима у говорима Боке Которске*, МАНУ Скопје, зборник о Четвртог засиједању Међународне комисије за словенску ономастику, Прилози III, 1—2, Одделение за општествени науки, Скопје 1972, 5—54.
251. Трајановић Сима, *Ватра*, СЕЗБ, XLV (1930), 280—282, с картом. Дат извјестан број особина говора Мрковића.
252. Trubetskoj N. S., *Grundzüge der Phonologie*, Prague 1939.
253. Ђоровић Владимир, *О груписању српских дијалеката*, Преглед Сарајево, св. 1 (1910), 30—34.
254. Ђупић Драго, *Неке акцентске и друге карактеристике зетских говора и настава језика на овом подручју*, Огледи, књ. 2/1963, Републ. завод за унапр. школства Титоград, 69—75.
255. Ђупић Драго, *Монографија о мрковићком дијалекту*, ПР Титоград, 1. IX 1970.
256. Ђупић Драго, *Акцент именица у бјелопавлићком говору*, ППЈ, Н. Сад. књ. 6 (1970), 135—152.
257. Ђупић Драго, *Акцентологија српскохрватског језика (приказ књиге А. Пеца)*, ПР Титоград, 15. II 1972.
258. Ђупић Драго, *Настава језика и дијалекат*, Књижевност и језик Београд, 2-3/1972, 28—33.
259. Ђупић Драго, *Зашто је Вук у II издању Рјечника задржао дијалекатски акценат на неким ријечима из Црне Горе*, ЈФ, XXX (1972), 625—630.
260. Ђупић Драго, *Један поглед на говор Бјелопавлића*, „Девети децембар“ Даниловград, 1972, стр. 12.
261. Ђупић Драго, *Једна појава дужења кратког узлазног акцента у говору Бјелопавлића*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград, 1972, 105—108.
262. Ђупић Драго, *Говори Црне Горе — прилог библиографији*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград, 1972, 177—180.
263. Ђупић Драго, *Бјелопавлићки акценти као производ херцеговачких језичких утицаја*, Инст. за језик и књ. Сарајево, Одј. за језик, Пос. издања, књ. 2, Сарајево 1974, 34—39.
264. Ђупић Драго, *Дијалектолошка и ономастичка истраживања у Црној Гори*, ПР Титоград, 1. IX 1975, 7.
265. Ђупић Драго, *Говор Бјелопавлића*, Зборник радова проф. и сарадн. ПА Никшић, књ. 5—6 (1975—1976), 69—75.
266. Ђупић Драго, *Рад на лингвистичким атласима — општесловенском и српскохрватском*, ПР Титоград, 1. IX 1977, 7.
267. Ђупић Драго, *Говор Бјелопавлића*, СДЗБ, XXIII (1977), I—IX+1—226, с картом. Прикази: Д. Петровић (в. бр. 149), Р. Булатова (бр. 42).
268. Ђупић Драго, *Рефлекси јата у говору Бјелопавлића*, АНУБиХ, Пос. изд., XXXIV, Одј. друштв. наука књ. 6 (зборник радова посвећен Ј. Вуковићу), Сарајево 1977, 75—80.
269. Ђупић Драго, *Преглед главнијих особина говора Зете*, ЈФ, XXXIII (1977), 265—284.
270. Ђупић Драго, *Замјена старог јата самогласницима е и и у бјелопавлићком говору*, „Девети децембар“ Даниловград, 9/1977, 8.
271. Ђупић Драго, *Вук и Црна Гора*, Југосл. семинар за стр. слависте, књ. 30, Београд 1979, 51—59.
272. Ćurpić Drago, *Gjurmitet linguistike albanologjiko-serbokroate në Mal të Zi*, Koha, Titograd, br. 1/1979, 81—85.

273. Ђупић Драго, *Јекавско јотовање лабијала у говорима Црне Горе*, МСЦ-НССВД, књ. 7 (1981), 57—63.
274. Ђупић Драго, *О испитивању народних говора Црне Горе*, Расковник, књ. 27, Београд 1981, 115—131.
275. Ђупић Драго, *О језику Вукових српских народних пословица (посебан осврт на језик пословица из Црне Горе)*, ЈФ, XXXVII (1981), 125—150.
276. Ђупић Драго, *Осврт на српске народне пословице са становишта Вуковог кодификовања језичке норме*, МСЦ-НССВД, књ. 10/1 (1981), 61—68.
277. Ђупић Драго, *Урбанизација и дијалекат*, Језик у савременој комуникацији, Маркс. центар Беогр. универзитета, Београд 1983, 53—61.
278. Ђупић Драго, *Икавизми у гусињском говору*, Македонски језик, књ. 32—33, Скопје 1981—1982 (1984), 723—726.
279. Ђупић Драго, *Латерали у говорима Црне Горе*, ЗФЛ, XXVII—XXVIII (1984—1985), 813—817.
280. (Петровић Драгољуб), Ђупић Драго, *Горана*, в. бр. 160.
281. *Упитник за испитивање српскохрватских говора*, Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе при САНУ, умножено на гештетуеру.
282. *Упитник за испитивање босанскохерцеговачких говора*, аутори: Ј. Вуковић, Д. Брозовић, А. Пецо, Д. Вујичић, БХДЗБ, I, Сарајево 1975, 247—389 (штампано и као посебна књига).
283. Финка Божидар, *Напутак за испитивање и обрађивање чакавских говора*, ХДЗБ, књ. 3, Загреб 1973, 5—76+карта.
284. Финка Божидар, *О нашим језичним атласима и дијалектолошким истраживањима*, Језик Загреб, књ. 17 (1969/70), 109—112.
285. Храсте Мате, *Библиографија радова из дијалектологије, антропонимије, топонимије и гидронимије на подручју хрватскога или српскога језика*, ХДЗБ, књ. 1 (1956), 387—479, са 4 карте.
286. Храсте Мате, *О кановачком акценту у Хрватској*, Филологија, књ. 1, Загреб 1957, 50—75. (Много је података о акценту у српскохрватском језику уопште.)
287. Самај Martin, *Lautliche Parallelentwicklungen in montenegrinischen und nordalbanischen Mundarten*, Die Welt der Slaven, XI/1—2, Wiesbaden 1966, 115—124.
288. Cimoehowski Waclaw, *Le dialecte de Duchmani — description de l'un des parles de l' Albanie du Nord*, Poznań 1951.
289. Џыхун Г. А., *Типологические проблемы балканскославянского языкового ареала*, АН БССР, Минск 1981, 1—230 (анализирани су и говори Црне Горе).
290. *Штокавско нарјечје*, Опћа енциклопедија, књ. 8, Загреб 1982, 60—61.
291. Шахматов А. А., *К истории ударений в славянских языках*, Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук, т. III, кн. 1, Санктпетербург 1898, 1—34.
- 291a. Шкарић Ђуро, *Дијектичне честице зи и си у словенским језицима*, Рад ЈАЗУ, књ. 229, 208—293.

II. ОНОМАСТИКА

- 291b. Ајети Идриз, *Прилог проучавању средњовековне ономастике у Црној Гори, Босни и Херцеговини и Косову*, Studia humanistica, Приштина, 1 (1974), 7—18.
292. Алериф Данијел, *Проблем деснога и лијевога у југославенској топонимији*, Расправе Завода за језик Загреб, књ. 4—5 (1979), 135—212.
293. Алериф Данијел, *Категорија деснога и лијевога у југославенској топонимији*, ЈОК II, МАНУ Скопје, 1980, 21—26.

294. Bezlaj France, *Problematika imen Vir in Skočidjevojka*, JOK I, CANU, Titograd 1976, 13—20.
295. Бошковић Радосав, *Поводом неких топонима*, Прил. за књ., језик, ист. и фолклор, књ. XL, св. 1—2, Београд 1974, 22—35.
296. Вујичић Драгомир, *Један поглед на језичка обиљежја данашње терцеговачке и западноцрногорске микротопонимије*, Радови АНУ БиХ, књ. XLI, Одј. друштв. наука, књ. 14, Сарајево 1971, 221—227.
297. Вујичић Драгомир, *Богатство географских апелатива на подручју језерске висоравни*, JOK, I, ЦАНУ Титоград, 1976, 25—30.
298. Вујичић Драгомир, *Прилог проучавању топономастичке и друге лексике у дурмиторском крају*, Лексикографија и лексикологија, Београд 1982, 37—41.
299. Вујичић Драгомир, *Хидроними (имена вода) у лијевом сливу Дрине*, АНУБиХ, Дјела LVIII, Сарајево 1982, 1—227.
300. Vujičić Dragomir, *Hidronim Tara i prefiksarno-sufiksadni model Potarje*, Studija z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, tom XX, Warszawa 1979, 247—251.
301. Vujičić Dragomir, *Iz stočarsko-ratarske terminologije durmitorskog kraja — nazivi domaćih životinja po uzrastu*, Studia Linguistica Polono—Jugoslavica, tom 4, PAN, Instytut języka Polskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1984.
302. Вуковић Јован, *Топоними и апелативи*, JOK I, ЦАНУ Титоград, 1976, 31—34.
303. Вуковић Јован, *Огледи тумачења наших топонимских назива*, Год. Центра за балканол. истраживања Сарајево, књ. 15 (1978), 149—169.
304. Вуковић Јован, *Лексичко-семантичка тумачења понеког топонима у дурмиторском ареалу*, JOK II, МАНУ Скопје, 1980, 59—64.
305. Дабиновић Ст. Антон, *Око имена поморског насеља Љута*, Год. Пом. музеја Котор, књ. VI (1957), 181—187.
306. Драгојловић Драгољуб, *Име Зета-Зента у светлости балканских језичких реликата*, Историјски записи Титоград, н.с., књ. 27, св. 3—4 (1970), 297—306.
307. Килибарда М. Гојко, *О постанку неких топонима у Бањанима*, JOK I, ЦАНУ Титоград, 1976, 47—52.
308. Килибарда М. Гојко, *О постанку неких патронима у Никшићу и околини*, JOK III (*Onomastica jugoslavica* 10), ЈАЗУ Загреб, 1982, 91—102.
309. Мајер Антун, *Антикни елементи топономастике подгоричког краја*, Год. наст. подгоричке гимназије, књ. 1, Подгорица 1930, 13—24.
310. Маретић Томо, *Имена ријека и потока у хрватским и српским земљама*, Наст. вјесник, I, Загреб 1893, 1—24.
311. Марковић Благоје, *Микротопомастичка грађа из Раша (Врака код Скадра)*, ППЈ, Н. Сад, књ. 9 (1973), 143—153.
312. Маројевић Радмило, *О постанку топонима Морача*, ЗФЈ, XXII/2 (1979), 213—215.
313. Маројевић Радмило, *Постанак топонима Кута (уз питање о трговима дуала у словенској топонимији)*, ОП II (1981), 153—154.
314. Маројевић Радмило, *Постанак топонима Рудежа и Рубежа*, ОП III (1982), 151—154.
315. Милатовић Бранислав, *Нека размислиња о хидронимима и топонимима*, Овдје, Титоград, број 105/1978.
316. Милатовић Бранислав, *Потреба сакупљања и сређивања ономастичке грађе*, JOK II, Скопје 1980, 193—195 (подаци из Црне Горе).
317. Михајловић Велимир, *О неким актуелним задацима ономастичких истраживања у Црној Гори*, JOK I, ЦАНУ Титоград, 1976, 59—62.
318. Младеновић Александар, *Једна претпоставка о постанку имена Црна Гора*, ЗФЈ, XVII/1 (1974), 246—249.

319. Могуш Милан, *Извјештај о топономастичким истраживањима јужног Јадрана*, Јџтопис ЈА, књ. 61 (1956), 408.
320. Мусић Срђан, *Прилог изучавању топомастике сјеверозападне Боке*, Бока, X.—Нови, књ. 3 (1971), 211—219.
321. Остојић Милош, *Етимолошка анализа географског појма Васојевићи*, ЈОК II, МАНУ Скопје, 1980, 165—170.
322. Павловић Звездана, *Суфиксални творбени модел — штица и његове варијанте у хидронимији*, ОП I (1979), 119—127.
323. Павловић Миливој, *Топоним Цетиње — његов значај за научну оријентацију*, Годишњак цетињске Гимназије, књ. 3, Цетиње 1971, 107—113.
324. Паровић-Пешикан Маја, *Планинско залеђе Ризинијума*, Археолошки институт Београд—Заједница културе и научних дјелатности Никшић, Београд—Никшић 1980, 1—82 (велики формат) + 68 ликовних прилога + 2 карте са ознакама локалитета+попис имена Риђана у которским архивима и споменицима. Рад обилује различитим ономастичким подацима.
325. Петровић Драгољуб, *Микротопонимија Никшићког поља*, ППЈ, Н. Сад, књ. 2 (1966), 125—144, са картом.
326. Петровић Драгољуб, *Микротопонимија горњих Пјешиваца*. ППЈ, Н. Сад, књ. 8 (1972), 47—70.
327. Петровић Драгољуб, *Поводом двају географских термина*, ЈОК I, ЦАНУ Титоград, 1976, 77—79.
328. Пешикан Митар, *Разликовање властитих и апелативних имена у топонимији*, Нј, н.с., XVII (1968—1969), 257—263.
329. Пешикан Митар, *Топомастика и њена примјена у историографији*, Годишњак цетињске Гимназије, Цетиње 1971, књ. 3, 107—113.
330. Пешикан Митар, *Значај праћења језичких елемената који се понављају у микротопонимији*, ЈОК I, ЦАНУ Титоград, 1976, 95—102.
331. Пешикан Митар, *Једно средњовјековно дечанско село западно од Бијелог Поља*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, књ. 3, Титоград 1981, 79—83.
332. Пешикан Митар, *О употребљивости ономастичких података из турских тефтера*, ЈФ, XXVII (1981), 91—108.
333. Пешикан Митар, *Могућне ономастичке паралеле имена путних станица на римском континенталном путу кроз Црну Гору*, ОЈ, књ. 9, Загреб 1982, 91—98.
334. Пешикан Митар, *Наставак -за у јужнозетским именима XV в.*, ЈОК IV, САЗУ Љубљана, 1981, 419—425.
335. Пешикан Митар, *Зетско-хумско-рашка имена у почетку турског доба (I део)*, ОП III (1982), 1—120.
336. Пешикан Митар, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба (други део)*, ОП IV (1983), 1—135. Наставак у ОП V (1984).
337. Пешикан Митар, *О опсегу средњовековног Дечанског властелинства*, ЗФЈ, XXVII — XXVIII (1984—1985), 621—625.
- 337а. Пешикан Митар, *Стара имена из Трпче и око ње*, Михаилу Јалићу у част — зборник радова, ЦАНУ Титоград, 1984, 71—76.
338. Пижурица Мато, *Из ономастике Роваца*, ППЈ, Н. Сад, књ. 7 (1971), 167—185.
339. Пижурица Мато, *Антропонимија и топономија Роваца*, ЈОК I, ЦАНУ Титоград, 1976, 103—122.
340. Пижурица Мато, *Прилог Ровињског српскохрватској географској терминологији*, ЈОК II, МАНУ Скопје, 1980, 245—286.
341. Пижурица Мато, *Етимолошке белешке из пастирске лексике*, ЗФЈ, XXVII — XXVIII (1984—1985), 625—633.
342. Радуновић Ристо, *О називима Скадарског језера*, ЈОК IV, САЗУ Љубљана, 1981, 151—162.

343. Radunović Risto, *Vuranje (Vranje) i manastir Vranjina*, ЈОК III, ЈАЗУ Zagreb, 1982, 195—203 (Onomastica jugoslavica 10).
344. Радуновић Ристо, *О етимологији топонима Дукља*, ОЈ, књ. 9, ЈАЗУ Загреб, 1982, 99—105.
345. Рашовић Ђорђе, *О прикупљању ономастичке грађе у Црној Гори*, Огледи, књ. 3-4/1963, Републ. завод за унапр. школства, Титоград 1963, 158—164.
346. Ротковић Радослав, *Ко је Ловћену дао име*, Овдје Титоград, мај 1978, 6.
347. Ротковић Радослав, *Траговима топонима*, Овдје Титоград, бр. 110, 1978, 19.
348. Скок Петар, *Из српско-хрватске топономастике*, ЈФ, VI, 65—95.
349. Скок Петар, *Славенство и романство на јадранским отоцима I—II*, Јадрански институт Загреб, 1950.
350. Станић Милија, *Ускочка топономастика*, ОЈ, књ. 1, Загреб 1969, 66—77.
351. Станић Милија, *Око топонима и хидронима Тушиња*, ЈОК I, ЦАНУ Титоград, 1976, 149—157.
352. Станић Милија, *Пећарац (географско-етимолошка скица)*, ОП II, САНУ Београд, 1981, 155—158.
353. Станић Целимир, *Прилог анализи старог имена града Котора*, Год. Пом. музеја Котор, књ. XXV (1977), 193—194.
354. Станић Целимир, *Топоними Шкаљара и Мула*, Год. Пом. музеја Котор, књ. XXVI (1978), 131—143.
355. Станић Целимир, *Топоними Прчња*, Год. Пом. музеја Котор, књ. XXVII—XXVIII (1979—1980), 157—169.
356. Станић Целимир, *Прилог анализи убикације Akriviuma и Agriviuma*, Год. Пом. музеја Котор, књ. XXIX—XXX (1981—1982), 31—40.
- 356a. Stanisław Stachowski, *Z historii czarnogórskiego XVIII wieku*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, Warszawa, t. 4 (1963), 155—170.
357. Суботић Јелисавета, *Микротопонимија Горњих и Доњих Леденица (Бока Которска)*, ППЈ, Н. Сад, књ. 7 (1971), 193—198.
358. Суботић Јелисавета, *Прилог проучавању микротопонимије Рисна*, ППЈ, Н. Сад, књ. 8 (1972), 87—93.
359. Суботић Јелисавета, *Микротопонимија Горњих и Доњих Кривошија*, ППЈ, Н. Сад, књ. 9 (1973), 155—168.
360. Суботић Јелисавета, *Насеље Шкаљари (Котор) са гледишта топономастике*, ЗФЛ, XIX/1 (1976), 254—258.
361. Суботић Јелисавета, *Дијалекатске форме једног топографског имена са географског подручја Црне Горе и његове ономастичке паралеле*, ЈОК II, МАНУ, Скопје, 1980, 359—363.
362. Томановић Васо, *Комунално уређење Котора (о неким топонимима у студији И. Синдика „Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV ст.“*, САНУ Београд, Пос. изд. CLXV, 1950), ЈФ, XIX (1951—1952), 1—4, 245—251.
363. Томановић Васо, *О топографским именима Боке Которске*, Споменик САН, књ. СIII, Београд 1953, 47—52.
364. Томановић Васо, *Прилози топонимији јадранских отока*, ЈФ, XX (1953—1954), 405—420.
365. Томановић Васо, *Из топономастике Боке Которске*, Бока, X.—Нови, књ. 2 (1970), 213—224.
366. Томановић Васо, *О неким топонимима Боке Которске*, МАНУ Скопје, 1971, Четврто заседание на Међународната комисија за словенска ономастика, стр. 163—166.
367. Томановић Васо, *О топонимима типова: Лепетане, Каменаре, Баошиће*, Бока, X.—Нови, књ. 11 (1979), 281—286.

368. Томановић Васо, *О топониму Херцег—Нови*, Бока, Х.—Нови, књ. 13—14 (1982), 173—174.
369. Томић Антун, *Топоними Доброте*, Год. Пом. музеја Котор, књ. XXV (1977), 137—149.
370. Ђупић Драго, *Микротопоними са суфиксом -ина у Бјелопавлићима*, ППЈ, Н. Сад, књ. 6 (1969), 303—307.
371. Ђупић Драго, *Микротопоними са суфиксом -ац и -ица у Бјелопавлићима*, ППЈ, Н. Сад, књ. 6 (1969), 309—314.
372. Ђупић Драго, *Један интересантан словенизирани назив *Vixis sempervirens-a**, Гласник Републ. завода за зашт. природе и Природњачког музеја Титоград, књ. 6 (1973), 63—65.
373. Ђупић Драго, *Ономастичка истраживања у Црној Гори*, ЈОК I, ЦАНУ Титоград, 1976, 169—172.
374. Ђупић Драго, *Осврт на топонимију црногорског племена Загарач*, ЈОК I, ЦАНУ Титоград, 1976, 173—177.
375. Ђупић Драго, *Прва југословенска ономастичка конференција*, ОЈ, Загреб, књ. 6 (1976), 253—256.
376. Ђупић Драго, *Фамилии с суффиксом -ац/-ица в черногорской антропоники*, Polich Academy of sciences, Proceedings of the thirteenth international congress of onomastic sciences, Cracow 1978, 315—322.
377. Ђупић Драго, *О једној патронимијској сложеници*, Зборник радова о говору и језику (у част проф. Ђ. Костићу), Институт за експерименталну фонетику и патологију говора Београд, 1979, 61—64.
378. Ђупић Драго, *Презимена са суфиксом -ац/-ица у црногорској антропонији*, ОЈ, књ. 8, Загреб 1979, 93—100.
379. Ђупић Драго, *Из микротопоније Бјелопавлића (микротопоними са проширењем -ов-, -ев-)*, ЈОК II, МАНУ Скопје, 1980, 365—374.
380. Ђупић Драго, *Из топонимије око средњег тока ријеке Зете*, ОП II, САНУ Београд, 1981, 171—188.
381. Ђупић Драго, *Из хидронимије Лима*, ЈОК IV, САЗУ Љубљана, 1981, 37—45.
382. Ђупић Драго, *Хидронимија слива Зете*, ОЈ, књ. 9, ЈАЗУ Загреб, 1982, 23—36.
383. Ђупић Драго, *Лична имена у хроници „Казивање старих Требјешана“*, ОЈ, књ. 10 (ЈОК III), ЈАЗУ Загреб, 1982, 23—28.
384. Ђупић Драго, *Ономастика Загарача*, ОП IV, Београд 1983, 345—387.
385. *Упуте за прикупљање ономастичке грађе* (без ознаке аутора; ријеч је о Упутима Међуакадемијског одбора за ономастику из 1962, г.), Огледи, бр. 3-4/1963, Републ. завод за унапређивање школства Титоград, 1963, 165—169.
386. Финка Божидар, *Лексички проблеми у топономастици*, ЗФЛ, VI (1963), 117—123.
387. Финка Божидар, *О јужнословенским називима ријека у вези са славенским топономастичким атласом*, Филологија Загреб, књ. 5 (1967), 47—50.
388. Поговић Алија, *Топонија југословенског дела Проклетија (I део)*, ОП IV, Београд 1983, 225—342+карта.
389. Шеровић Петар, *Бијела у Боки Которској*, Споменик САНУ, CV.
390. Шимундић Мате, *Ни по причи ни по крчевини* (о неким хидронимима и топонимима у Црној Гори), Овдје Титоград, бр. 107/1978, 26.
391. Шимундић Мате, *Нарав особних имена и њихово значење*, Овдје Титоград, фебр. 1979, 21—22.
392. Шкриванић Гавро, *Именик географских назива средњовјековне Зете*, Историјски институт НРЦГ, Титоград 1959, 1—132.
393. Шкриванић Гавро, *Именице уста и врх у топономастици*, ОП II, САНУ Београд, 1979, 55—57.

III. ИСТОРИЈА ЈЕЗИКА, ЈЕЗИК ПИСАЦА, ТЕРМИНОЛОГИЈА И СЛ.

394. Банашевић Никола, *Његошев* однос према Вуку и његовом правопису*, Прилози за књижевн., језик, историју и фолклор, књ. XX, св. 1—2, Београд 1954, 29—48.
395. Барјактаревић Данило, *Питање јата код Вука Караџића*, Анали Филолошког факултета Београд, књ. 5 (1965), 15—26.
396. Берић Весна, в. бр. 448.
397. Бошковић Радосав, Стевановић Михаило, *Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, Обод Цетиње—Просвета Београд, 1974³, 1—315.
398. Бошковић Радосав, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ Титоград, Посебни радови, књ. 1, 1978, 1—491.
399. Вујанић Милица, в. бр. 502.
400. Вујовић Лука, *Је ли постојао екавски изговор у југоисточној Црној Гори и сјеверној Албанији*, ЈФ, XXVI/1-2 (1963—1964), 511—517. Рад је штампан и у Зборнику за језик и књижевност I, Титоград 1972, 1—16.
401. Vuković Nenad, *Srpskohrvatsko Njegoš, Njeguši, poljsko Niegusz*, Studia Linguistica Polono-Jugoslavica, I, PAN, Inst. Języka Polskiego, Warszawa—Kraków, 1980, 167—170.
402. Вушовић Данило, *Прилози проучавању Његошева језика*, ЈФ, IX (1930), 93—196.
403. Драшковић Владо, *О значењу неких романизама у Црној Гори*, МСЦ-НССВД, књ. 6 (1976), 317—330.
404. Живановић Јован, *Особине језика Петра Петровића Његоша*, Бранково коло Карловци, VIII (1902), 137.
405. Ivić Pavle, *O uslovima za čuvanje i ispadanje poluglasa u srpskohrvatskom*, Xenia slavica, Papers Presented Gojko Ružičić on the Occasion of his Seventy-fifth Birthday, 2, February 1969, Mouton-Nagae—Paris, 1975, 61—73.
- 405a. Јовић Душан, *Извори и моћ језика Михаила Лалића*, Михаилу Јаулићу у почаст — зборник радова, ЦАНУ Титоград, 1984, 187—201.
406. Кашић Јован, *Речи из Црне Горе у Вуковом Рјечнику и књижевном језику*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград 1972, 39—44.
407. Ковачевић Љубомир, *Језик и правопис* (Марка Миљанова), предговор књизи „Племе Куча“, Београд 1904, LXVI—LXXX.
408. Kostić Đorđe, *Rečnik Marka Miljanova*, Wisconsin State University, Superior, 1971, I—XIV+1—337.
409. Костић Ђорђе, *Честост јављања речи и садржина дела М. Миљанова*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, књ. 3, Титоград 1981, 241—251.
410. Кулишић Шпиро, *Неколики трагови балканског сунстрата у етногенези становништва Црне Горе*, Гласник Земаљског музеја БиХ, н.с., књ. XXXIX (1979), Сарајево 1980, 7—26.
411. Кулишић Шпиро, *О етногенези Црногораца*, Побједа Титоград, 1980, 1—100.
412. Лалевић Миодраг, *О неким особеностима Његошева језика и правописа по рукопису Горског вијенца*, Стварање Цетиње, 1/1958, 60—69.
413. Липовац-Радуловић Весна, *Романизми у Црној Гори — југоисточни дио Боке которске*, Обод Цетиње—Побједа Титоград, 1981, 1—393.
414. Маројевић Радмило, *О придевским облицима нејаче, нејачему у језику владике Данила*, ЗФЛ, XXV/2 (1982), 140—141.

* Библиографија о Његошеву језику посебно је селективна и обухвата углавном радове лингвистичког карактера. Очито је да је настала потреба за израду филолошко-лингвистичке библиографије овога писца.

415. Мартиновић Нико, *Вукова правописна реформа и борба за књижевно јединство у Црној Гори*, Библиотекарски вјесник Цетиње, књига 1-2-3/1964, 1—19.
416. Милаковић Димитрије, *Србска граматика састављена за црногорску младеж*, I, Цетиње 1839, 6+1—206.
- 416а. Миловић Јевто, *Стазе ка Његошу*, Универзитетска ријеч, Титоград, 1983, 1—444 + збирка факсимила.
417. Младеновић Александар, *Јављање јекавског, такозваног најновијег јотовања у неким нашим споменицима*, ЗФЛ, VII (1965), 158—159.
418. Младеновић Александар, *Нека ненаучна тумачења о народном језику предњегошевске књижевности*, Језик Загреб, књ. XVI (1969), 152—156.
419. Младеновић Александар, *Још о јављању јекавског јотовања у нашим споменицима*, ЗФЛ, XII, (1969), 226—227.
420. Младеновић Александар, *О новом издању „Горског вијенца“*, ЗФЛ, XIII/2 (1970), 193—215.
421. Младеновић Александар, *Још једном поводом неких ненаучних тумачења о народном језику предњегошевске књижевности*, Језик Загреб, књ. XVII (1970), 150—158.
422. Младеновић Александар, *О рукопису и првом издању „Горског вијенца“*, ГФФ НС, XIII/1 (1970), 273—334.
423. Младеновић Александар, *Графијске и правописне одлике првог издања „Горског вијенца“*, ГФФ НС, XIV/1 (1971), 115—157.
424. Младеновић Александар, *О значењу два стиха у „Горском вијенцу“*, ЗФЛ, XIV/1 (1971), 79—90.
425. Младеновић Александар, *Филолошке и друге напомене о „Горском вијенцу“ и неким Његошевим песмама*, ЗФЛ, XV/2 (1972), 43—66+3 факсимила.
426. Младеновић Александар, *Утицај Вукове ћирилице на графију у Његошевим рукописима и штампаним делима*, МСЦ-НССВД, књ. 2 (1972), 275—277.
427. Младеновић Александар, *Графијске, правописне и друге одлике „Посвете“ у „Горском вијенцу“*, ГФФ НС, XV/1 (1972), 143—169+3 факсимила.
428. Младеновић Александар, *Језик трију цеклинских писама из друге половине 18. в.*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград, 1972, 45—58.
429. Младеновић Александар, *Напомене о непознатом Његошевом рукописном фрагменту из „Пустињака цетињског“*, МСЦ-НССВД, књ. 3 (1973), 139—144.
430. Младеновић Александар, *Непознати Његошев рукописни фрагмент из „Пустињака цетињског“*, ЈФ, XXX (1973), св. 1—2, 455—467+4 факс.
431. Младеновић Александар, *Одлике графије и правописа у првим Његошевим штампаним делима*, ЗФЛ, XVI/2 (1973), 39—64.
432. Младеновић Александар, *Јављање ретког придева „премиран“ (надземаљски/небесни) у језику владике Данила*, ЗФЛ, XVI/1 (1973), 239.
433. Младеновић Александар, *Језик владике Данила*, МС, Н. Сад, 1973, 1—200.
434. Младеновић Александар, *Један непознати рад Андре Гавриловића о фразеологији у „Горском вијенцу“*, Зборник радова о Његошу, Његошев музеј Цетиње, 1973, 99—106.
435. Младеновић Александар, *Филолошки коментар уз једно писмо владике Данила*, ЗФЛ, XVI/1 (1973), 109—114+факс. писма вл. Данила од 4. IX 1733.
436. Младеновић Александар, *Одлике графије, правописа и језика у писму владике Данила о истрази потурица у Црној Гори*, ЗФЛ XVII/1 (1974), 71—85.

437. Младеновић Александар, *Белешке о језику и проблемима његовог изучавања у „Причањима Вука Дојчевића“ С. М. Љубише. (Прилог критичким издањима дела наших писаца)*, ЗФЛ, XVII/2 (1974), 1—29.
438. Младеновић Александар, *О значењу неких речи у Његошевом „Горском вијенцу“ на основу потврда из језика С. М. Љубише*, ЗФЛ, XVIII/2 (1975), 85—94.
439. Младеновић Александар, *Погрешно читање имена једне личности у „Горском вијенцу“*, ГФФ НС, XVI/1 (1975), 157—163+3 факсимила.
440. Младеновић Александар, *Потреба за тумачењем 1389. стиха у „Горском вијенцу“*, ЗФЛ, XVIII/2 (1975), 209.
441. Младеновић Александар, *Његошев „Лијек јарости турске“*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XLII, св. 1—4, Београд 1976, 312—323.
442. Младеновић Александар, *О језику писама из Ријечке намије с краја XVII в.*, ЈФ, XXXIII (1977), 203—229.
443. Младеновић Александар, *Потврда употребе талијанизма „облег“ (обавезан), „облегати се“ (обавезати се) из XVII века*, ЗФЛ, XX/1 (1977), 233—234.
444. Младеновић Александар, *Језик Петра Петровића Његоша. (Напомене о језику „Горског вијенца“)*, Књижевност и језик Београд, књ. XXIV (1977), бр. 1, 137—145. Објављено и у књ. XXVII Југословенског семинара за стране слависте, ЦАНУ Титоград, 1977, 85—97.
445. Младеновић Александар, *Позајмљеница „лацман(ин)“ у једном документу из XVII века*, ЗФЛ, XX/1 (1977), 234—235.
446. Младеновић Александар, *Једна потврда с краја XVII века старог глагола „уземати“ (узимати)*, ЗФЛ, XX/1 (1977), 235—236.
447. Младеновић Александар, *Језик писама цитињског владике Висариона с краја XVII века*, ЗФЛ, XX/1 (1977), 1—43.
448. Младеновић Александар, *Берић Весна, Текст и филолошки осврт на једну диплому митрополита Петра I из 1809. године*, ЗФЛ, XXI/1 (1978), 224—225.
449. Младеновић Александар, *О данашњем проучавању језика митрополита Петра I Петровића*, ЈФ, XXXV (1979), 201—218.
450. Младеновић Александар, *Потврда суфикса -иц у језику владике Данила*, ЗФЛ, XXII/2 (1979), 211—212.
451. Младеновић Александар, *Неке напомене уз Банашевићево издање „Горског вијенца“*, ЗФЛ, XXII/2 (1979), 225—247.
452. Младеновић Александар, *Неке славеносрпске особине предвиђене у „Српској граматици“ (1838) Димитрија Милаковића МСЦ-НССВД*, књ. 10/1 (1980), 41—47.
453. Младеновић Александар, *Напомене о придеву „нејач“ у језику владике Данила*, ЗФЛ, XXV/2 (1982), 141.
454. Младеновић Александар, *О неким записима цетињских владика Данила, Саве и Василија*, Библиографски вјесник Цетиње, XI (1982), бр. 1, 141—145, са 3 факсимила.
455. Мусић Срђан, *Романизми у језику С. М. Љубише*, Бока, Херцег-Нови, књ. (1976), 161—176.
456. Никчевић Војислав, *Народни језик у црногорској књижевности предњегошевског доба*, Језик Загреб, књ. XVI (1968), 12—22.
457. Никчевић Војислав, *Нека неисторијска тумачења народног језика у црногорској књижевности предњегошевског доба*, Језик Загреб, књ. XVII (1970), 48—59.
458. Никчевић Војислав, *Поново поводом неких неисторијских тумачења народног језика у црногорској књижевности предњегошевског доба*, Језик Загреб, књ. XVIII (1971), 61—63.
459. Никчевић Војислав, *Још једном о неким неисторијским тумачењима народног језика у црногорској књижевности предњегошевског доба*, Критика Загреб, књ. 17 (1971), 241—253.

460. Никчевић Војислав, *Неке паралеле употребе народног језика у Његошеву Горском вијенцу и Љубишину Кањошу Мацеџиновићу*, зборник о С. М. Љубиши, ЦАНУ Титоград, Научни скупови, књ. 1, Одј. умјетн., књ. 1, 1976, 195—206.
461. Никчевић Војислав, *О разлозима употребе црквеног и народног језика, црквене и „грађанске“ азбуке у неким црногорским уџбеницима Његошевог доба*, Зборник радова поводом 140-год. Његошеве школе из 1834, Цетиње 1976, 221—231.
462. Никчевић Војислав, *О језику и писму словенских оригинала легенде Владимира и Косаре Зећанина из Крајине у Љетопису Попа Дукљанина*, Стварање Титоград, 10/1979, 1591—1603.
463. Никчевић Војислав, *Млади Његош — пјеснички путеви ка синтези*, Обод Цетиње, 1978, 1—537.
464. Одавић Милан, в. бр. 502.
465. Остојић Бранислав, *Императивне форме и функције у Горском вијенцу*, Годишњак ПА Никшић, књ. 2 (1971), 39—49.
466. Остојић Бранислав, *Напомене о језику писаца из Црне Горе XIX в. — прилог историјској дијалектологији српскохрватског језика*, ЈФ, XXX (1973), 475—480.
467. Остојић Бранислав, *Синтаксичке функције потенцијала у језику Горског вијенца П. П. Његоша и спјезу Смрт Смаил-аге Ченгића И. Мажуранића*, Зборник проф. и сарадника ПА Никшић, књ. 5—6 (1975—1976), 41—46.
468. Остојић Бранислав, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ Титоград, Пос. изд., књ. 8, Одј. умјетности, књ. 1, 1976, 1—302.
469. (Симић Радоје), Остојић Бранислав, *Неки случајеви конгруенције у Стј. М. Љубише*, зборник о С. М. Љубиши, ЦАНУ Титоград, Научни скупови, књ. 1, Одј. умјетности, књ. 1, 1976, 217—228.
470. Остојић Бранислав, *Проблеми изучавања језика цетињских владика у предвуковском периоду*, Овдје Титоград, бр. 89/1976, 15—16.
471. Остојић Бранислав, *Љубишино дјело као извор за Даничићево коментарисање лексике у Рјечнику ЈАЗУ, АНУБиХ*, Пос. изд., књ. XXXIV, Сарајево 1977, 309—315.
472. Остојић Бранислав, *Придјевски и замјенички облици на -ијех, -ијем и -их, -им у језику приповједача из Црне Горе од Његоша до 1918*, Књижевност и језик Београд, 2/1978, 149—156.
473. Остојић Бранислав, *О једној категоријској функцији аориста и футура у језику Горског вијенца и спјева Смрт Смаил-аге Ченгића*, Зборник радова проф. и сарадника Наст. факултета Никшић, књ. 2—3—4 (1978—1980), 145—149.
474. Остојић Бранислав, *Дијалекатско и нормативно у језику Петра I Петровића Његоша с посебним освртом на савремени стандардни српскохрватски језик*, Споне Никшић, књ. XII (1980), св. 4, 75—83.
- 474а. Остојић Бранислав, *О једној конструкцији с предлогом за у Његошеву језику са синтаксичко-семантичке стране*, Михаилу Лалићу у част — зборник радова, ЦАНУ Титоград, 1984, 287—293.
475. Петровић Драгољуб, *Речник (у књизи М. Бећковића „Рече ми један чоек“)*, Просвета Београд, 1970, 139—161.
476. Петровић Драгољуб, *О „црногорском језику“ и неким његовим кујмовима*, Споне Никшић, књ. II (1971), св. 5—6, 68—76.
477. Петровић Драгољуб, *Небирулок*, ЗФЛ, XVI/1 (1973), 240—242.
478. Петровић Драгољуб: *Александар Младеновић, Језик владике Даница*, ЗФЛ, XVII/2 (1974), 177—189.
479. Петровић Драгољуб, *Неке особине језика Стефана Митрова Љубише у светлости данашњег говора Паштровића*, ЗФЛ, XIX/2 (1976), 55—59.
480. Петровић Драгољуб, *Речник (у књизи М. Бећковића „Међа Вука Манитога“)*, СКЗ Београд, 1976, 237—252.

481. Петровић Драгољуб, *Речник мање познатих речи* (у књизи М. Бећковића „Леле и куку“), Просвета Београд, 1978, 69—74.
482. Петровић Драгољуб: *Бранислав Остојић, Језик Петра I Петровића*, ЗФЛ, XXI/2 (1978), 217—226.
483. Петровић Драгољуб, *Је ли то ЊЕГОШ(ОЛОГИЈА)? Поводом књиге др В. Никчевића „Млади Његош“ — пјесникови путеви ка синтези*, Политика, 22. марта 1979, 13.
484. Петровић Драгољуб, *Речник* (у књизи Н. Килибарде „Црногорци и Ђапонези“), Београд 1981, 107—127.
485. Петровић Драгољуб, *Напомене о језику Марка Миљанова*, ЗФЛ, XXV/2 (1982), 91—98.
486. Пецо Асим, *Један поглед на писану ријеч С. М. Љубише*, зборник о С. М. Љубиши, ЦАНУ Титоград, Научни скупови, књ. 1, Одј. умјетности, књ. 1, 1976, 207—215.
487. Пешикан Митар, *Наш књижевни језик на сто година послје Вука*, Библ. Друштва за српскохрватски језик и књижевност СРС, Београд 1970, 1—215.
488. Пижурица Маго, *Употреба падежа у језику Стјепана Митрова Љубише и Вука Поповића*, ППЈ, Н. Сад, књ. 5 (1969), 177—237.
489. Пижурица Маго, *Прилог проучавању сточарске терминологије у Црној Гори*, АНУБиХ, Пос. изд., књ. XXXI, Одј. друштв. наука, књ. 5, Сарајево 1977, 101—137.
490. Пижурица Маго, *Боје у зоонимији*, АНУБиХ, Пос. издања, књ. XXXI, Одјељење друштв. наука, књ. 5, Сарајево 1977, 29—45.
491. Пижурица Маго, *Речник* (у књизи М. Вуксановића „Клетва Петка Перкова“), МС Нови Сад, 1977, 157—188.
492. Пижурица Маго, *Етимологија и значење прилошког урвом из паптровских исправа*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, књ. 5, Титоград 1984, 133—141.
493. Поповић Иван, *Историја српскохрватског језика*, МС Нови Сад, 1955, 1—164.
494. Радовић Митар, *Језик и књижевни изговор*, Стварање Цетиње, књ. 4/1951, 212—218.
495. Рашовић Ђорђе, *Марко Миљанов и савремени читалац*, Огледи, књ. 2/1963, Републ. завод за унапређивање школства, Титоград 1963, 47—51.
496. Секулић Исидора, *Језик Његошев*, Његошу књига дубоке оданости, Н. Сад 1961, 445.
497. Симић Радоје, *Остојић Бранислав*, в. бр. 469.
498. Станић Милија, *Ускочки рјечник*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, књ. 4, Титоград 1982, 71—77.
- 498а. Станић Милија, *Речник језика Петра Петровића Његоша I—II* (приказ), ЈФ, LX (1984), 213—222.
499. Стевановић Михаило, *Неке особине Његошева језика*, ЈФ, XIX (1951—1952), 17—33.
500. Стевановић Михаило, *Бошковић Радосав*, в. бр. 397.
501. Стевановић Михаило, *Језичка тумачења у коментарима Његошева Горског вијенца*, САНУ Београд, 1976, 1—144.
502. Стевановић Михаило, *Вујанић Милица, Одавић Милан, Тешић Милосав, Речник језика Петра II Петровића Његоша*, књ. I: *Сврха и начин израде овога дела*, I—XXXIV, *Речник А-О*, 1—608; књ. II: *Речник П-Ш*, 1—660. Изд. САНУ-ЦАНУ-„Вук Караџић“-Народна књига-Обод-Просвета-СКЗ, Београд 1983.
503. Стијовић Светозар, *Графијске, правописне и фонетске особине Историје о Црној Гори Василија Петровића*, ППЈ, Н. Сад, књ. 11 (1975), 1—50.
504. Стијовић Светозар, *О међусобном односу неких руских и српскохрватских језичких елемената у „Историји Црне Горе“ (1754) владике В. Петровића*, МСЦ-НССВД, књ. 6 (1977), 175—182.

505. Стијовић Светозар, *О именицама у „Историји Црне Горе“ (1754) владике В. Петровића*, ЗФЛ, XX/2 (1977), 27—44.
506. Стијовић Светозар, *Српскословенске и рускословенске особине у Његошевом „Пустињаку цетињском“ (1834)*, МСЦ-НССВД, 8/1 (1982), 331—336.
507. Суботић Јелисавета, *Називи за стоку, опрему и сточарске производе у говору Кривошија*, ППЈ, Н. Сад, књ. 8 (1976), 145—160.
508. Суботић Јелисавета, *Лексичко-семантичке вриједности неких ријечи С. М. Љубише*, Бока, Х.—Нови, књ. 8 (1976), 177—182.
509. Суботић Јелисавета, *Одлике графије, језика и правописа у једном непознатом писму Вука Поповића*, ЗФЛ, XIX/2 (1976), 61—72+2 факсимила.
510. Суботић Јелисавета, *Вук Поповић и књижевнојезичка реформа Вука Караџића у которској основној школи средином XIX вијека*, Ковчежић Београд, Вуков и Доситејева музеј, књ. XIV—XV (1977), 57—70.
511. Суботић Јелисавета, *Рибарска лексика у језику Вука Поповића*, Бока, Х.—Нови, књ. 9 (1977), 325—333.
512. Суботић Јелисавета, *Лексеме из поморства Паштровића у језику С. М. Љубише*, Бока, Х.—Нови, књ. 9 (1977), 335—342.
513. Суботић Јелисавета, *Прилог биографији Стефана Митрова Љубише*, Бока, Х.—Нови, књ. 10 (1978), 219—231.
514. Суботић Јелисавета, *Филолошки аспекти једне полемике Л. Томановића*, Бока, Х.—Нови, књ. 11 (1979), 345—354.
515. Суботић Јелисавета, *Један бокељски проучавалац језика с краја XIX вијека о Вуковом Српском рјечнику*, Бока, Х.—Нови, књ. 12 (1980), 243—265.
516. Суботић Јелисавета, *Правилник Друштва Српске читаонице у Херцег—Новом из 1894. године*, Бока, Х.—Нови, књ. 13—14 (1982), 421—430.
517. Суботић Јелисавета, *О неким филолошким питањима у Црној Гори с краја XIX вијека*, Зборник радова проф. и сарадн. Наставничког факултета у Никшићу књ. 7, Никшић 1982, 71—79.
518. Суботић Јелисавета, *Неке специфичности рефлекса јата у језику Лазара Томановића*, ЗФЛ XXVII — XXVIII (1984—1985), 761—767.
519. Тешић Милосав, в. бр. 502.
520. Томановић Васо, *Асоцијације језичких средстава*, Год. зборник ФФ Универз. Скопје, Истор.—филол. оддел, кн. 21, Скопје 1969, 333—376.
521. Томановић Васо, *Језичке елипсе у Горском вијенцу*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград 1972, 93—98.
522. Томановић Лазар, *Мало о правопису*, Црногорка Цетиње, бр. 39/1884, 331.
523. Томановић Лазар, *Још о књижевном јединству*, Нова Зета, књ. I, св. 3, Цетиње 1899, 89—91.
524. Томић Антун, Уљаревић Владимир, *Рибарске поште у Которском и Рисанском заливу*, Год. Пом. музеја Котор, књ. XXI (1973), 97—107 + карта.
525. Трофимкина. О. И., *Слова и обороти из народно-разговорној речи в языке произведений С. М. Любиши*, Радови АНУБиХ, књ. LXIV, Одј. друштв. наука, књ. 20, Сарајево 1979, 23—37.
526. Трофимкина О. И., *О некоторых художественных приемах С. М. Любиши*, АНУБиХ, Пос. издања, књ. XXXIV (за 1977), Сарајево 1980, 413—423.
527. Ђорац Милорад, *Дијалектизми у дјелима М. Лалића*, Језик, Загреб, књ. XIII (1965—1966), 97—104.
528. Ђорац Милорад, *Језик и стил Михаила Лалића*, Приштина 1968, 1—223.
529. Ђупић Драго, *Лексика Горског вијенца у Даничићевој обради у Рјечнику ЈАЗУ*, МСЦ-НССВД, 5 (1976), 571—583.

530. Ђупић Драго, *О неким црквенословенским језичким цртама у „Горском вијенцу“* П. П. Његоша, МСЦ-НССВД, 6/1 (1977), 193—212.
531. Ђупић Драго: *Михаило Стевановић, Језичка тумачења у коментарима Горског вијенца*, ЗФД, XX/2 (1977), 217—220.
532. Ђупић Драго, *Генеза Његошева језика*, Књижевна реч Београд, бр. 158, 10. I 1980, 3.
533. Ђупић Драго, *Његошев језик у Даничићевој „Србској синтакси“*, Зборник о Ђ. Даничићу, САНУ-ЈАЗУ, Београд—Загреб, 1981, 181—193.
534. Ђупић Драго, *Језик Димитрија Милаковића у „Грлицу“ — првом црногорском књижевном алманасу (1835—1839)*, МСЦ-НССВД, 8 (1982), 267—281.
535. Ђупић Драго, *Да ли је глагол улетјети код Његоша русизам*, Књижевни језик Сарајево, год. 11, св. 3, 1982, 139—141.
536. Уљаревић Владимир, в. бр. 524.
537. Чађеновић Јован, *О језику и стилу Марка Миљанова (у књизи „Књижевно стваралаштво М. Миљанова“)*, Научна књига Београд, 1981, 247—256.
538. Чубриловић Васо, *Терминологија племенског друштва у Црној Гори*, Етногр. институт САНУ Београд, Пос. изд., књ. СССXXI (1959), 1—59.
539. Шуковић Радивоје, *Неосноване поставке о књижевном језику Црногораца*, Споне Никшић, св. 5-6/1976, 61—67.
540. Шуковић Радивоје, *Србска граматика Д. Милаковића*, Зборник за језик и књижевност I, Титоград 1972, 109—116.

IV. ЕТНОЛОГИЈА И ЕТНОГРАФИЈА*

СЕЗБ, књ. IV (1902):

541. Марковић Петар, *Средње Полимље и Потарје* (стр. 225—356).
542. Томић Светозар, *Дробњак* (357—497).

СЕЗБ, књ. V (1903):

543. Лалевић Богдан и Протић Иван, *Васојевићи у црногорској граници* (513—610).

СЕЗБ, књ. VIII (1907):

544. Ердељановић Јован, *Кучи, племе у Црној Гори* (1—344).

СЕЗБ, књ. XII (1909):

545. Ердељановић Јован, *Братоножићи* (451—538).
546. Јовићевић Андрија, *Скадарско језеро и риболов на њему* (155—257).

СЕЗБ, књ. XV (1911):

547. Јовићевић Андрија, *Ријечка нахија (у Црној Гори)* (385—335).

СЕЗБ, књ. XX (1913):

548. Накићеновић Сава, *Бока* (189—634).

СЕЗБ, књ. XXI (1921):

549. Јовићевић Андрија, *Плавско-гусињска област, Полимље, Велика и Шекулар* (383—587).

СЕЗБ, књ. XXIII (1922):

550. Јовићевић Андрија, *Црногорско Приморје и Крајина* (1—172).

СЕЗБ, књ. XXVII (1923):

* Дајемо податке о дијелу етнографске литературе у којој се говори о различитим крајевима Црне Горе. У оквиру студија, односно расправа могу се наћи корисни подаци о народним говорима. Подаци за СЕЗБ су дати хронолошки, по реду издавања публикација, а не по азбучном реду аутора.

551. Јовићевић Андрија, *Малесија* (1—150).
552. Шобајић Петар, *Бјелопавлићи и Пјешивци* (151—366).
СЕЗБ, књ. XXXVIII (1926):
553. Јовићевић Андрија, *Зета и Љешкопоље* (357—599).
СЕЗБ, књ. XXXIX (1926):
554. Ердељановић Јован, *Стара Црна Гора* (1—891).
СЕЗБ, књ. LX (1949):
555. Томић Светозар, *Бањани* (279—384).
556. Томић Светозар, *Пива и Пивљани* (385—530).
СЕЗБ, књ. LXXV (1960):
557. Лутовац Милисав, *Рожаје и Штавица* (319—419).
СЕЗБ, књ. LXXXI (1967):
558. Лутовац Милисав, *Бихор и Корита* (1—186).
ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДНИ:
Књига 10 (1911):
559. Ердељановић Јован, *Постанак племена Пипера* (241—530).
Књига 20 (1931):
560. Дучић Стеван, *Живот и обичаји племена Куча* (1—596).
ПОСЕБНА ИЗДАЊА:
561. Барјактаровић Мирко, *Ровца* (етнолошка монографија), посебно издање ЦАНУ, Титоград, 1984, 1—146.
562. Вукмановић Јован, *Паштровићи — етнографско-етнолошка испитивања*, Обод Цетиње, 1960. В. посебно поглавље VII — Народни говор и старо писмо, стр. 144—149.
563. Вукчевић Никола, *Један прилог традицији у Црној Гори*, изд. аутора, Београд 1971, 1—86.
564. Добричанин Секула, *Доња Морача — живот и обичаји народа по традицији*, ЦАНУ Титоград, 1981, 1—228.
565. Радуновић Симо, *Прогоновићи*, Обод Цетиње, 1972, 1—76.
566. Пејовић П. Милован, *Племе Комани (Бандићи, Бездановићи, Радловићи) кроз вјекове*, Обод Цетиње, 1976, 1—598.
567. Радусиновић Павле, *Становништво Црне Горе до 1945. године*, САНУ Београд, 1978, 1—330.
568. Шобајић Симо, *Црногорци*, Београд 1928.

СКРАЋЕНИЦЕ

- АНУБиХ — Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево
- BHDZb — Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, ANUBiH Sarajevo
- ГЗСВС — Годишњак задужбине Саре и Васе Стојановић, Београд
- ГФФ НС — Годишњак Филозофског факултета Нови Сад
- ЕЈ — Енциклопедија Југославије, Zagreb (I изд., 1955—1971)
- ЗФЛ — (ЗФЛ НС) — Зборник за филологију и лингвистику МС, Нови Сад
- ЗФФП — Зборник Филозофског факултета Приштина
- ЈОК — југословенска ономастичка конференција
- ЈФ — Јужнословенски филолог, Институт за српскохрватски језик Београд
- ЈМС — Летопис Матице српске, Нови Сад
- МАНУ — Македонска академија на науките и уметностите, Скопје
- МС — Матица српска, Нови Сад

- МСЦ-НССВД — Међународни славистички центар Србије, Филол. факултет Београд, Научни састанак слависта у Вукове дане
- Нј — Наш језик, Институт за српскохрватски језик Београд
- н.с. — нова серија
- ОЈ — *Onomastica jugoslavica*, Међуакадемијски одбор за ономастiku — JAZU, Zagreb
- ОЛА — Општесловенски лингвистички атлас
- ОП — Ономатолошки прилози, САНУ, Београд
- ПА — педагошка академија
- ПАН — Пољска академија наука
- ППЈ — Прилози проучавању језика, Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета Нови Сад
- ПР — Просвјетни рад, Титоград
- RSI — *Rocznik slawistyczny*, Kraków
- SAZU — Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
- САНУ (САН) — Српска академија наука и уметности, Београд
- СДЗБ — Српски дијалектолошки зборник, САНУ — Институт за српскохрватски језик, Београд
- СЕЗБ — Српски етнографски зборник, САНУ, Београд
- СКА — Српска краљевска академија, Београд
- СКЗ — Српска књижевна задруга, Београд
- FONOLOŠKI OPISI — *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ANUBiH, Pos. izd., knj. LV, Odj. društ. nauka, knj. 9, Sarajevo, 1981, I—VIII+1—828+karta
- ФФ — филозофски/филолошки факултет
- HDZb — Hrvatski dijalektološki zbornik, JAZU, Zagreb
- ЦАНУ — Црногорска академија наука и умјетности, Титоград

ПРИЛОЗИ У ДИСКУСИЈИ
(12. маја, послје подне)

Dragomir VUJIĆIĆ

Svi referati su mi se veoma svidjeli i prosto je teško odabrati o kojem bi trebalo prije govoriti, pa ću zato, uz vaše odobrenje, o svakom referatu kazati barem po jednu rečenicu.

Referent prof. Pece mi se svidio osobito zato što daje izvjesne istorijskojezičke osvrtе na određene jezičke pojave i na moguća njihova prožimanja na relaciji hercegovačko-crnogorskih govora. Naravno, tu se postavlja pitanje odnosa zapadnocrnogorskog, istočnohercegovačkog, centralnohercegovačkog, pa i crnogorskosandžačkog tipa govora. Jer, pomenuti sandžački tip govora ipak se razlikuje od prethodno navedenih. Jedno mi je pomalo ostalo nejasno, ali ne stigoh u pauzi da zapitam prof. Pecu, šta je ono rekao o jotovanju labijala *p* i *b*, jer mi se čini da to jotovanje nije dosljedno sprovedeno u svim crnogorskim govorima, tj. da nemamo u svim pozicijama *plj* i *blj*. No, kažem, u cijelosti uzeto, Pecin istorijskojezički osvrt na pojave koje se prožimaju na područjima hercegovačko-crnogorskih govora izvanredno je dobrodošao i radi uporednodijalektoloških proučavanja.

Meni je bilo izuzetno interesantno slušati referat akademika Čede Vukovića i, slušajući taj referat, bilo mi je vrlo drago što sam se sjetio da predložim tu temu, iako se akademik Vuković dugo branio da je ne prihvati. Zapravo, odavno me zanimao i zanima me odnos pisca prema dijalekatskoj bazi, odnosno pisca prema određenom govoru ili dijalektu. Naravno, u referatu akademika Vukovića pokreće se niz pitanja, pored ostalog, i pitanja koja se tiču jezičke kulture. Iz ovog referata nekako rezultira ono što je svojevremeno veliki umjetnik riječi Isidora Sekulić rekla: da su govor i jezik »kulturna smotra naroda«. Ono što mi se osobito svidjelo — to je da je Vuković kao pisac i istinski umjetnik riječi ukazao na bogatstvo jezičkog izraza i na ono otkrivanje unutrašnjih vrijednosti jezičkog izraza, o čemu mi često

ne vodimo računa i kad govorimo i kad pišemo. U posljednje vrijeme, koliko ja pratim i čitam, čini mi se da u Crnoj Gori postao je i manir da se sve veći broj pisaca orijentiše na dijalekatski izraz i upravo u tom ruhu i piše i objavljuje prozne radove i poeziju. Nama dijalektolozima i lingvistima takvi radovi su vrlo dragocjeni, jer iz njih možemo ekscerpirati izvornu dijalekatsku građu s pojedinih područja. Vukovićev referat pisan je zaista nadahnuto. Opet da ponovim, vidi se da je taj referat pisao umjetnik riječi, koji pokreće sa mnogo sluha za jezički izraz pitanje odnosa dijalekta i književnog jezika, odnosno pitanja odnosa pisca prema dijalektu. Osobito mi se svidjelo njegovo ukazivanje na semantičke vrijednosti, o kojima se mora mnogo, mnogo više voditi računa.

Referat kolege Pižurice vrlo je kompletan i kompleksan. Uistinu, ja gotovo nisam ni očekivao da će se čuti toliko podataka o međudijalekatskim i međujezičkim prožimanjima koliko ih je izložio kolega Pižurica. Naravno, o nekim sitnicama u njegovom referatu bi se dalo govoriti. Pomenimo samo to da se, recimo, mora postaviti ozbiljno pitanje: da li se desonorizacija na kraju riječi u crnogorskim govorima treba tumačiti baš arbanaškim uticajima? Meni se čini da ne bi trebalo da bude posljedica tog uticaja, jer toga ima i u drugim krajevima koji su bili podaleko od arbanaškog uticaja.

Vrlo mi se svidio i referat kolege Čupića, i koliko god izgledalo da se on pomalo podudara i ponavlja poneke stvari koje su danas već rečene u prethodnim referatima, ipak je Čupićev referat bio i po mnogo čemu nov. Mislim da je kolega Čupić dao vrlo, vrlo bogatu bibliografiju o ispitivanju govora Crne Gore. Može biti da bi bilo dobro da je, barem uz one važnije dijalektološke radove, dato malo kratkog sadržaja, malo anotacije, po prilici onako kako je to dao prof. Ivić u svojoj Dijalektologiji i kako smo mi, idući tim putem, dali za radove o bosansko-hercegovačkim govorima u prvoj knjizi Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika. No, i ovakva kakva jeste, ona je vrlo informativna. Meni se osobito svidjelo u njegovom referatu i to što je ukazao upravo na one zone koje dosad nisu ispitane uopšte ili nisu dovoljno ispitane. Tome naročitu pažnju treba da posvete oni koji budu dalje organizovali terenska istraživanja. U svakom slučaju, te Čupićeve napomene će dobro doći.

Dalibor BROZOVIĆ

Prvo ću nešto reći o svim referatima, a zadržat ću se samo na jednome. Molio bih prije svega jedno objašnjenje od kolege Pece, bojim se da nisam dobro čuo ili dobro razumio što je rekao o izjednačivanju akcenta dativa i lokativa u crnogorskim i

hercegovačkim govorima. Kada jednomu slušatelju nije jasno, može biti da nije i još komu.

Veoma mi se svidio drugi referat (Čeda Vukovića) i neke misli iz njega. Žao mi je što nije bio još jedan prilog te vrste u kojem bi bilo više rečeno o crnogorskim dijalektima u poeziji, sa specijalnim ritmičkim mogućnostima koje pruža akcentuacija i drugo što već tu može biti, a u tom danas ima i prilična uspjeha i većih dostignuća.

Kod kolege Čupića žao mi je što nismo dobili tehničko objašnjenje Bibliografije (što se moglo očekivati po naslovu), koja će nam svima biti dragocjena. Ta bibliografija daleko premašuje samu crnogorsku dijalektologiju, tj. dijalektologiju dijalekata u Crnoj Gori, jer ona zapravo zahvaća i općestokavsku pa i općeosrpskohrvatsku problematiku, te bi sada trebalo da imamo kriterije po kojima je pravljena. Uvjeren sam da će u tiskanom obliku to biti dodano.

Ono što bih zapravo želio govoriti jest o nekim mislima koje su mi navrle dok sam slušao referat kolege Pižurice; taj je referat izvanredno poticajan, koliko god sam kolega inzistirao na skromnostima. Tu mi se čini da nekako uvijek moramo gledati unutarne zakonitosti, strukturne modele pojedinih dijalekata, s jedne strane, a s druge strane, i bliže i dalje slične situacije pa da se iznalaze opći zakoni: gdje se, kada i u kojim uvjetima mogu neke pojave pojavljivati. Tako možemo postaviti pitanje u kakvu tipu govora može doći do ovakva ili onakva razvoja laterala, gdje može doći do dijeziranja /k/ i /g/, i sl. Uzmimo npr. fonem /3/ (/dz/).

Postoje dvije velike zone gdje se pojavljuje fonem /3/. Jedna je takva zona sjeveroslavensko-baltička, tj. u slovačkim, lužičko-srpskim, poljskim, ukrajinskim, bjeloruskim, litavskim i letonskim dijalektima (izostaje dakle uglavnom istočna i zapadna sjeveroslavenska periferija, tj. ruski i češki dijalekti). To je velika zona pojavljivanja fonema /3/. Druga je manja i od nje neovisna na Balkanskom i Apeninskom poluotoku: u srpskohrvatskim govorima na istočnoj (ili jugoistočnoj) polovici, od Dubrovnička do Banata (zapadno od te linije ima samo rijetkih i beznačajnih iznimaka), u makedonskim i bugarskim dijalektima (ali i u tim standardnim jezicima također), u albanskim i grčkim dijalektima (i u tim standardnim jezicima), u talijanskim dijalektima (i u standardnom jeziku) i u susjednim romanskim dijalektima, u nekim balkanskim romanskim dijalektima (ali u rumunjskome je /3/ već davno prešlo u /z/). Ima govora genetski istih sa /3/ i bez /3/, slavenskih i romanskih. Valjalo bi iznaći zakonitosti u kakvim će se govorima takav fonem pojavljivati, što je tu susjedski utjecaj, što su zajednički pritisci modela, tzv. praznih mjesta, i sve ono o čemu se govori u takvim slučajevima. Treba znati da zapravo jedna od planetarno veoma rijetkih situacija u jezicima jest kompletan sustav od 8 dentalnih

suglasnika, kakav imamo u albanskim i grčkim govorima, a pod njihovim utjecajem i u nekim susjednim slavenskim, posve iznimno (t, d, c, ʒ, θ, đ, s, z). Apsolutno je nemoguće upotpuniti takav sustav. To je jedan od najsavršenijih mogućih modela — takva osmica s kompletnom entropijom (kao što imamo u turskome vokalizmu takvu osmicu). Koji su to poticaji što tjeraju na ispunjavanje shema, npr. na ubacivanje /ʒ/ u takve modele?

Dalje, postoji čitav asortiman raznih elova koje pruža spominjana crnogorska zona. Tu bi zapravo trebalo da nam albanozi pomognu, ali i mi njima. Albanski ima opoziciju između dvaju laterala od kojih ni jedan ne bi odgovarao standardnomu srpskohrvatskom paru /l/ i /l̥/. Postavlja se pitanje u kojoj je mjeri ta situacija rezultat unutarnjih albanskih sistemskih razvojnih tokova. Ona se upravo naslanja na jedan veliki slavensko-eurazijski kompleks, u kojem imamo također takvog pomicanja glasova tipa L (taj kompleks shvaćam u smislu u kojem ga je obradio Roman Jakobson u svojim strukturalnim studijama). Ne znamo točno da li je albanski par /l̥/ ~ /l/ rezultat unutarnjih sistemskih pritisaka u razvojnom putu albanskoga jezika, ili je tu naslanjanje na taj veliki eurazijski kompleks. Mogli bismo jasnije gledati i na slavenske govore koji su smješteni oko albanskoga. U njima ta pojava, sasvim sigurno, ima dva izvorišta, jedno naslijeđeno slavensko, a drugo, svakako, albansko. Nesumnjivo je naime da se na slavenskom jugu takve pojave najbolje čuvaju u albanskom susjedstvu, a s druge strane, sami su Albanci u susjedstvu jednoga puno većega kompleksa, u kojem sudjeluje veći dio slavenskoga svijeta. Tu je kod tih elova još nešto veoma interesantno. Samo u susjedstvu albanskoga nalazimo neparalelizam /l, n/ prema /l̥, ñ/. Imamo doduše i na slavenskom sjeveru u zapadnoslavenskim dijalektima, čak u njihovoj velikoj većini (izuzev donekle samo slovačke), situacije gdje se laterali i nazali nisu baš paralelno razvijali. Ali ako u zapadnoslavenskim dijalektima nema paralelizma, onda se radi o gubljenju jednoga od dvaju laterala, i to izjednačenjem (tipično češki razvoj) ili prijelazom /l̥/ u (velarno-)bilabijalni suglasnik (tipično poljsko-lužičkosrpski razvoj), a kod nas na jugu imamo situaciju gdje se /l̥/ i /n/ s jedne i /l/ (ili /l̥/) i /ñ/ s druge strane ne razlikuju samo po nazalnosti. Takva je situacija u srpskohrvatskim govorima u blizini albanskoga jezika i u većini makedonskih govora, takva je situacija i u samome albanskom jeziku. Imamo dakle ipak četiri fonema a ne tri kao u zapadnoslavenskim govorima (a i ponegdje u kajkavskim i slovenskim govorima, na češki način, ili u čakavskima, s prijelazom /l̥/ > /j/), ali ta se četiri fonema identificiraju u parove nejednakim relevantnim razlikovnim obilježjima (*distinctive features*). O paralelizmu se naime može govoriti kada imamo po dva nazala i dva laterala, svrstana u dva para, s time da se u svakome

paru lateral i nazal relevantno razlikuju samo po prisutnosti/odsutnosti nazalnoga obilježja, a sami se nazali i laterali razlikuju međusobno nekim istim obilježjem. To se realizira na dva načina, ili da su redundantno dijezni sonanti /l/ i /n/ relevantno kompaktni u odnosu prema /l/ i /n/ (tipično štokavska situacija, mediteranskoga a ne slavenskog tipa), ili da je dijezni par relevantno dijezan, tj. /l'/ i /n'/ (tipično ruska situacija). I u jednom i u drugom slučaju, ali neusporedivo češće kod relevantne dijeznosti, fonem /l/ može biti zastupan glasom [ʎ], no i tada se /n/ relevantno odlikuje samo prisutnošću nazalnosti. Albanska je situacija ibtno različita od te slike, a to vrijedi i za makedonske i spomenute srpskohrvatske govore.

Što se tiče pojava desonorizacije, iznesena je jedna sumnja. I ja bih također bio skeptičan. Desonorizacija je, konačno, pravilo u slavenskom svijetu. A naše štokavsko-čakavsko čuvanje finalne zvučnosti (kao i ono ukrajinsko), to je ono što je zapravo iznimka. Ali s druge strane, tamo gdje je u toj štokavskoj iznimci, iznimno ipak desonorizacija, to je opet u neslavenskome susjedstvu. Tako da se, s koje se god strane priđe toj problematici, uvijek otvaraju dvojne mogućnosti.

Tako mislim i što se tiče nazalizacije koja nije organska, koja nije kao slavenska i romanska nazalizacija tipa francuskoga ili portugalskoga, nekada rumunjskoga, gdje je nazalnost od slijeda vokal + nazal. Tu se pak radi o nazalizaciji vokala bez prisutnosti nazalnoga sonanta, a o tome je danas ovdje već bilo riječi. Dao bih još jedan takav primjer. Imamo na Braču takvih neorganskih nazala. To nije ono što je inače vrlo često u čakavskim govorima, pa onda i u štokavskima u čakavskoj blizini, npr. u Dubrovniku, tj. da nazalni vokal nastaje na onaj normalan slavenski ili romanski način od slijeda vokal + nazal u zatvorenom slogu. Na Braču imamo neorgansku nazalnost vokala koza nastaje »ni od čega«.

Митар ПЕШИКАН

Уз реферат М. Пижурице

Реферат колеге Пижурице побуђује на поновно размишљање о низу појава с којима смо се често сретали, па и размишљали о њима, али не са међујезичког аспекта, јер нам није била у свијести могућна повезаност тих појава са појавама у албанском језику. Импресионира сам репертоар, ширина и разноврсност тих појава при којима треба мислити на могућност међујезичких додира и међујезичке условљености процеса. Знатан дио набројених елемената заиста можемо прихватити као реалан одраз утицаја албанског језика или узајамности с

њим, али — како нас упозорава и референт — има ту и међујезичких подударности које можемо узети само као проблем за разматрање и као питање постоји ли стварна повезаност или је до сличних процеса и резултата дошло у независном развоју.

Кад је у питању фонетика, о тим питањима треба размишљати у свјетлости геолингвистичке ситуације, тј. имајући у виду је ли појава својствена појасу говора дуж етнојезичке границе или се простире дубље и без континуитета. Управо зато не бих био склон да нашу промјену *љ* у *ј* иза лабијала повезујем са аналогним албанским појавама, јер нема територијалне логике за такву претпоставку. Наиме, промјеном *љ* у *ј* (*земља*, *капја*, *пјџва*, *гробје* итд.) својствена је дубљем појасу и далеко изразитија у Цуцама или Броћанцу код Никшића него дуж албанске границе — у Мрковићима, Црмници, Пиперима и др., а то значи да је ово код нас независан процес.

Теоријски, ми бисмо могли рачунати са утицајем другог језика и удаљујући се од етнојезичке границе — ако претпостављамо супстрат; само треба бити врло обазрив кад тражимо доказе за супстрат, јер поједини језички елементи могу дубоко продријети у други језички простор и без становништва, без етнојезичких дијаспора. То је, с једне стране, специфична лексика, оно што је посебно везано за балканско поднебље и начин живота, кад су се ријечи могле прихватити као термини, имена појмова који су за словенске досељенике били нови. Таква је, мислим, ријеч *борина* 'шира и плића јама, којој се види дно', што ће бити од алб. *borinë* 'снијежница' (снијежнице су важни објекти у безводним крашким крајевима, а за њих су управо погодне плиће јаме). Овакве ријечи шире се најприје као позајмљени термини, а онда се могу и топонимизирати (и *Борина* се јавља као микротопоним). Још се један тип топонима може ширити на подручје другог језика даље од становништва: земљишна и мјесна имена која постају од личних имена, антропонима. То бива из два разлога: први — словенско име не значи обавезно Словена нити албанско Албанца, јер су имена у некој мјери преузимања и из друге језичке средине (*Љешев Ступ* у Бјелицама није обавезно назван по Албанцу, и један Црнојевић се звао *Љеш*), а други — мјеста су често добијала име по поглавару у феудално доба, а он је могао доћи и са стране, нпр. као промијар или као властелин који је замијенио или добио нови посјед. Отуда су, нпр. кад посматрамо словенске топониме по Албанији, као траг некадашњег словенског живља много индикативнији топоними општег значења — као *Подгора* или *Осоје* — него они који су изведени од личних имена, као *Градисаљићи* или *Љубани*.

У сваком случају, било би од великог значаја кад бисмо и славистички кадар развијали тако да у њему буде добрих поз-

навалаца албанског језика, јер нам је и сам реферат М. Пижурице показао колико је то важно за наша не само ономастичка него и дијалектолошка истраживања.

Далибор БРОЗОВИЋ

Прво ћу нешто рећи о романизмима. У вези с интересантним рефератом колеге Ђокаја рекао бих да је пожељно изградити методологију којом бисмо установљавали чињенице у случајевима када је за неку хрватскокрпску позајмљеницу романскога подријетла албанско посредништво могуће али не и обавезно. У сваком случају, када се ради о великим подручјима, ваља претпоставити изравно примање, или бар двојну провенијенцију, изравну и с албанским посредништвом (на мањем терену), било из истога романског извора, било из двају разних романских. Но када већ говорим о томе, и када већ набрајамо теме и правимо планове, онда би требало да се позабавимо методологијом разликовања разних слојева романизама, романизама разнога подријетла, и разне старости.

Захвалан сам колеги Ивићу за његове примједбе. Рекао сам био у реферату да би се о свакоме од адријатизама могло много говорити, па ме је колега Ивић надопунио у ономе што сам при читању само таксативно набрајао, јер су ме већ почели пожуривати због временског ограничења. И тако све опет дође на своје мјесто.

О самом начелном опсегу адријатизама говорим да ми је као критериј споредна њихова генеза. Ако пођемо од тога да је оваква или онаква генеза критериј како би нешто било адријатизмом, онда се нисмо опет много помакнули од старих, традиционалних далматинизама, само што би били под другим именом. Мислим да треба рећи да су адријатизми све језичне појаве које су везане уз јадрански појас, а када се све то скупи и среди, онда ћемо говорити о томе каква су подријетла. Још нешто за оне адријатизме који се простиру дубље и даље у копно. То су оне изоглосе „трокутног облика“. Није важно ни битно колико дубоко сеже један крак трокута у копно, важно је гдје је тежиште становите појаве. Ако је тежиште поједине појаве уз Јадран, па она каква била да била, сматрајмо је адријатизмом. Крајњи је циљ ипак одређивање односа између јадранскога појаса с једне стране и динарског и панонскога с друге.

Ljatif MULJAKU

I ja delim mišljenje da su današnja izlaganja bila veoma korisna.

S posebnim interesovanjem slušao sam izlaganje kolege M. Pižurice. On je, pored ostalog, govorio nešto i o međusobnim uticajima između crnogorskih i albanskih govora u pojedinim predelima. Za mene su njegova objašnjenja i rešenja o međusobnim uzajamnim jezičkim uticajima prihvatljiva. Ukoliko sam mogao da ga dobro pratim, izneo je i nekoliko slučajeva prelaska glasa *lj* u *j*. Ako nije suvišno, hteo bih da dodam nešto u vezi s tim.

Pojedini albanski govori imaju tri tipa glasa *llj*: jedno *lj* je meko i blizu je suglasniku *j*, na primer u reči *ljepur* («*zec*»), pa je sklonu prelazu u *j*. Možda je otuda uticaj za prelazak *lj* u *j* u pojedinim rečima nekih crnogorskih govora. Zatim je srednje »standardno *lj* (*l*) i zubnoalveolarni glas *l* (alb. *ll*), koji je po artikulaciji otvoreniji od srpskohrvatskog *l*.

U vezi s tim hteo bih dodati da u srednjem veku meko *lj* u albanskim rečima, zatim latinizmima, grecizmima i slavizmima prešlo je u glas *j*. Na primer: *bijë* od stalb. *bilë*, *shkëndijë* od lat. *scantilia*, *nevojë* od stsrp. *nevolja* i dr. Ili da uzmemo nekoliko toponima. Pored Bojane u Albaniji jedno mesto se danas zove na albanskom *Velipojë-a* od st. slovenskog *Velipolje* (kako je pomenuto 1416. god.), *Tropojë-a* (naseljeno mesto u severoistočnoj Albaniji) od st. srpskog *Trebopolje* (kako je napisano u Dečanskim hrisovuljama 1330. god.), *Bellopojë-a* od st. srp. *Belo Polje* (selo na Kosovu), *Juban* (selo u severnoj Albaniji) od *Ljubane* i dr.

Međutim, u južnoslovenskim pozajmljenicama koje su ušle u albanski jezik kasnije i ulaze i danas suglasnik *lj* ne prelazi u *j*, već ostaje *lj* (alb. *l*), npr. *Oshhtërkople* (planina na Kosovu), *Dragobil-i* (selo u Metohiji), *Gojbulë-a* (selo kod Vučitrana) od srpskohrvatskog: *Oštro Koplje*, *Dragobilje*, *Gojbulja*. Takvih reči, a naročito toponima ima mnogo.

Što se tiče morfološke pojave: Bio sam *u školu* (umesto... *u školi*), o kojoj je ovde bilo reči, želim da istaknem da u albanskom jeziku ne postoji poseban padežni oblik za kretanje (akuzativ), a poseban za mirovanje (lokativ), već postoji samo jedan zajednički oblik za izražavanje oba odnosa (značenja), tj.: *Shkoj në shkollë* i: *Kam qenë në shkollë*. U bukvalnom prevodu odgovara tačno: *Idem u školu* i: *Bio sam u školu*.

Da li je to uticaj albanskog ili romanskog jezika na ovu dijalekatsku pojavu srpskohrvatskog jezika ili nije uticaj drugih jezika, nego unutrašnja pojava, ne usuđujem se da to tvrdim. Ali to iznosim ovde da bi se imala u obzir i ta činjenica prilikom istraživanja gore pomenute jezičke pojave dotičnih regiona.

Павле ИВИЋ

Академик Пецо је с правом истакао значај 14. века као преломног периода. У то се време заиста много тога догодило у самом језику, као и у територијално-политичкој историји данашње Црне Горе и суседних области. Ја бих додао још неке опсервације.

Граница која је постојала између државе Војиновића, односно Николе Алтомановића, с једне стране, и Лазарева и балшићке територије с друге стране, много је старија од 14. века. То је историјска граница између Травуније и Дукље, и доцније између Хума и Зете. У 15. веку та ће црта постати међа између Херцеговине и Зете, а после турског освајања она ће одвајати босански од скадарског вилајета. Дакле, од најстаријих времена, од 9. или 10. века па све до територијалног ширења Црне Горе у 19. веку, ту је стајала, с малим померањима, политичка граница. На штокавском тлу готово и нема сличних примера тако упорног континуитета постојања једне значајне међе. Није чудо што се таква историјска стварност одразила и у дијалекатској подвојености. Посебно је питање како треба објаснити извесна мања улегнућа у поменутој линији. Она су свакако условљена неким досад неутврђеним историјским околностима.

Уз исти реферат поменуо бих да су у Никшићкој жупи облици као *дошâ*, *нашâ*, уколико их има, сасвим секундарни. Они су унесени колонизацијом, углавном из Старе Црне Горе, после ослобођења никшићког краја 1878. и исељавања муслиманског становништва. Појаве ове врсте не спадају у основну слику дијалекатске поделе Црне Горе.

Реферат академика Вуковића слушао сам са задовољством и дивљењем према прелепом, за мене недостижном изразу. У том се саопштењу, уосталом, налази један став на који бих скренуо пажњу због његовог практичног значаја. То је одлична формулација програма социолингвистичких истраживања која нас очекују, која бивају све актуелнија и све неопходнија, али им засад ми, на жалост, не приступамо. То су истраживања облика и последица судара језика села и града, традиционалног дијалекта и књижевног стандарда.

Реферат колеге Пижурице знатно је проширио наш видокруг у вези са могућим елементима страног порекла у говорима Црне Горе. Наравно, тачно је речено да нека од његових запажања не треба сматрати дефинитивним резултатима. То нису закључци, него путокази. Свакако, ни сам референт није мислио друкчије. С друге стране, ја нисам сигуран да је његово набрајање исцрпно тему. Лако је могуће да ће даље трагање изнети на површину још понешто. Главну тешкоћу ствара чињеница да нам је од три језика који су се, осим српскохрватског, говорили у старој Зети, у ствари познат само један, ал-

бански. Друга два су ишчезла потпуно. То су романски језици: на једној страни румунски језик Влаха по планинама, а на другој страни далматски језик у приморским правовима. Додуше, ми имамо представу о томе шта је румунски језик уопште, али дијалекти средњовековних Влаха на овом тлу, тако удаљених и тако дуго одвојених од своје матице, морали су имати посебних особина о којима ништа не знамо. Још мање имамо увида у особине далматског супстрата у Црној Гори. Ту располажемо само са неколико конкретних података, који произлазе махом из позајмљеница. Дакле, у много случајева ми смо принуђени да напипавамо у тами, или да се помиримо с неразјашњеношћу загонетке. У бољем смо положају у погледу албанског језика. Чврст ослонац за закључивање даје нам стање у регијским дијалектима, нарочито у њиховој скадарској групи. Проблем је у томе што ми југословенски слависти по правилу премало знамо албански. Стога је потребно да се што чешће консултујемо с колегама албаноолозима, а и да се сами упућујемо у ту проблематику, да читамо научну литературу о албанском, да се оспособимо и за читање текстова на том језику. Пријатно је видети да је колега Пижурица пошао тим путем.

Као супстрат можемо сигурно сматрати само румунски и далматски у одговарајућим деловима Црне Горе. Додуше, румунски није примаран супстрат. Он заслужује квалификацију супстрата утолико што га је говорио живаљ који је касније асимилован, али не треба заборавити да је тај живаљ тек у средњем веку био досељен у ове крајеве. Наравно, далматски је прави, изворни језички супстрат. Што се тиче албанског, он се на овом тлу појављује више као адстрат него као супстрат. Међутим, два језика чији је утицај највидљивији одиграли су улогу адстрата и суперстрата. То су италијански — у једној својој општијој мање-више књижевној варијанти и такође у свом венецијанском дијалекту — и турски језик.

Што се тиче поремећаја глаголске рекције, пре свега неразликовања локатива од акузатива, покојни и веома заслужни Лука Вујовић учинио је један промашај у свом раду о тој теми. Он је своје хронолошке закључке засновао на познатом документу из 13. века који говори о Крајињанима. Веровао је да се документ односи на Крајину на јужној обали Скадарског језера, и извлачио податке о језичкој прошлости Црне Горе. Међутим, историчари данас сматрају да је у питању Крајина између Макарске и Омиша. Што је још горе, у међувремену се утврдило да документ носи све језичке и правописне одлике свога састављача и писара, дубровачког нотара Паскала, чији је матерњи језик био далматски. То је извор из којег потиче несигурност у употреби падежа у том тексту. Јасно је да се он не може употребити као сведочанство о језичкој историји ове или оне Крајине.

У вези с десоноризацијом подсетио бих на то да су чакавски и штокавски говори заиста једна врста оазе, али да ипак нису тако усамљени као што би изгледало према излагању колеге Брозовића. Наиме, они се у томе ослањају на мађарску и румунску језичку територију, где такође звучни опструенти могу стајати у финалном положају.

Поводом реферата колеге Ђупића желим пре свега да изразим своје одушевљење његовом библиографијом. То је пре-красно, драгоцено дело, сјајан радни инструмент каквог немамо ни за један други део наше језичке територије. Уз тих 500 наслова додаћу још три податка који су промакли из лакс схватљивих узрока. Шахматовљеве белешке које сам јутрос поменуо уклопљене су у студију чији наслов нема ничег заједничког с нашим дијалектима: *К истории ударений в славянских языках*. Вујовићев чланак у Енциклопедији Југославије I, под насловом *Црногорски говори*, однекуд је једини напис о регионалним дијалектима који је ушао у ту едицију, тако да је и он на месту где га људи неће тражити. И најзад, чланак Мартина Цамаја о албанском утицају на црногорске говоре објављен је у немачком часопису *Die Welt der Slaven*.

Асим ПЕЦО

Прво што бих желио, овом приликом, рећи јесте захвалност академику Чеди Вуковићу за онако fino испрличани текст о језику. Стара је истина, добро знана, да језик стварају писци, они којима је језик једино средство за исказивање својих мисли и осјећања. Та је истина, још једном, данас овдје потврђена. Потврдио ју је и Јевто Миловић својим радом о рукопису Горског вијенца. Стихови: *Без муке се пјесма не испоја* — одраз су пјесничке муке која га прати при стварању.

У вези са рефератом М. Пижурице једна напомена. Мато је, прво, потврдио своје дијалектолошке склоности. Његов рад о говору Колашина, у форми коју нам је дао, могла је бити добра докторска дисертација. Он, од раније, прати и проучава и друга говорна подручја у границама СР Црне Горе. То је показао и данашњи његов реферат. Ја бих, у вези с тим, скренуо пажњу другу Пижурици на непотребно трагање за узрочницима појединим појавама у нашем језику ван наших језичких међа. Јесте, има појава које су производ страних утицаја, али, морамо се сложити, има тих појава, и не мало, које су плод наших властитих еволутивних кретања. Када будемо добили дијалектолошке атласе, те ће нам појаве бити много јасније, а и њихови узрочници много разумљивији. Тада ћемо моћи сагледати и ширину ареа појединих изоглоса и, што је значајно, наћи ћемо њихово извориште на нашем тлу.

Ја бих овдје указао и на проблем Влаха у нашем дијалектолошком комплексу. Ми до данас нисмо сагледали значај те скупине за развитак нашега језика. У последње вријеме дато је доста података о утицају влашке антропонимије на наша лична имена. Има ту још подоста послова који очекују своје истраживаче.

Што се тиче дискусије о моме реферату, мислим да ту нема битних неслагања. Оно што није овдје прочитано, налази се у биљешкама и биће објављено.